

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

Aralık / December 2018, 22 (2): 999—1034

Fezâyi'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi

Fazâyî's Çihil-nâm al-Manzûm Entitled as Khawaşş al-Asmâ al-Ḥusnâ Mathnawî

Seydi Kiraz

Dr. Öğr. Üyesi, Hitit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Türk İslam Edebiyatı Anabilim Dalı
Assistant Professor Dr., Hitit Univ, Faculty of Divinity, Dept of Turkish-Islamic Literature
Çorum, Turkey

seydikiraz.27@gmail.com

orcid.org/0000-0003-4941-3909

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Eylül / September 2018

Kabul Tarihi / Accepted: 17 Kasım / November 2018

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2018

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

Cilt / Volume: 22 **Sayı / Issue:** 2 **Sayfa / Pages:** 999—1034

Atıf / Cite as: Kiraz, Seydi. “Fezâyi'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi [Fazâyî's Çihil-nâm al-Manzûm Entitled as Khawaşş al-Asmâ al-Ḥusnâ Mathnawî]”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 22/2 (December 2018): 999—1034. <https://doi.org/10.18505/cuid.463510>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved. www.dergipark.gov.tr/cuid

Fazâî's Çihil-nâm al-Manzûm Entitled as Khawaşş al-Asmâ al-Ḥusnâ Mathnawî

Abstract: Turkish-Islamic literature contains numerous religious literary writings. In the existing literature, it can be seen that many kinds such as tawhîd, munâjât, n'at, mawlid, hilya, hijrah-nâma, shafâ'at-nâma, mi'râj, qisas al-anbiya, ramaḍâniyya, and al-asmâ al-ḥusnâ were written. Al-Asmâ al-ḥusnâ, written in the form of poetry and prose, were mostly sharḥ or their khawaşş were explained. *Çihil-nâm al-Manzûm*, which is mentioned in the study, was written as *khawaşş al-asmâ al-ḥusnâ*. The work is a poet entitled as *Fazâî*. Manuscript was written in the last quarter of the fifteenth century, and thus, it is presumed that the poet lived in the same century. This work has been identified in a manuscript. In addition, the poet's *Hadiyyat al-aḥbâb*, *der-Bayân al-maqâmât al-darwishân*, *Kitâb al-shar'iyyat al-arbâb*, and *Ghazaliyyât al-Darwish Fazâî* four other works have been identified. In the writings of the asmâ al-ḥusnâs, the names of ninety-nine were emphasized. In this study, the forty names of God are expressed. The text presented is a continuation of the tradition of writing some prose works written in Arabic and Persian. *Çihil-nâm al-Manzûm*, written in Arabic prose and known as *Asmâ al-Idrîsiyya* it can be seen as a free style translation of the prophet Idrîs. Forty names in the content of the work, their properties, when, how much and how to read is explained. In this study, firstly the information about the subject of Qur'ân, hadith, Arabic, Persian and Turkish literature in the beautiful names of God is provided. Then, the information about the poet *Fazâî* was given. *Çihil-nâm al-Manzûm* was introduced and the transcriptional form of the text was given.

Summary: One of the reasons that deeply affect a nation is the change of religion. This change did not only affect the individual but also influenced the society in which he was born and grew. One of the nations with strong influence is the Turks. Turks, after Islamization, have established a new civilization. One of the areas where this Islamic civilization reflects is the literary aspect of society. In this literature, which has begun to be formed, religious genres such as *tawhîd*, *munâjât*, *n'at*, *mawlid*, *hilya*, *hijrah-nâma*, *shafâ'at-nâma*, *mi'râj*, *qisas al-anbiya*, *ramaḍâniyya*, have been revealed. One of them is about God. Religious literary writings about God were written in the form of *tawhîd* and *munâjâts*, which consist of one or more prophets found at the head of the *dîwâns*, or as the annotations of *asmâ al-ḥusnâ* or as *khawaşş asmâ al-ḥusnâ*.

In time, the need for some Turkish literary and scientific works to be translated into a different language were born. It can be seen that with some changes such as subtraction and addition, texts are rewritten or poetic works are translated into prose. The original of our research subject *Çihil-nâm al-Manzûm*'s is written in Arabic and prose. *Çihil-nâm al-Manzûm*, it is a *munâjât* of the work known as *Asmâ al-Idrîsiyya*, which describes the call of prophet Idrîs.

Asmâ al-ḥusnâ is a religious term used mostly to describe the attributes and names of God. In the Qur'ân, there is no information about the number of *asmâ al-ḥusnâ* mentioned as a concept. However, the number of the names of God in the Qur'ân is 155. This number is different in ḥadîths. It is widely accepted that the number of *asmâ al-ḥusnâ* is 99. Some Islamic scholars have argued against such restricting statements, arguing that ninety-nine names, such as the hiding of the

Night of Qadr, were hidden in all Divine names during the month of *ramadān*, while others suggested that the number of ninety-nine was large number of *asmās* (names).

The first examples of *asmā al-ḥusnā* were written in Arabic literature. Some of them are not detached: Abū Manṣūr al-Māturidī (d. 333/944) *Kitāb al-Tawḥīd*, Abū ‘Abdullāh al-Ḥalīmī (d. 403/1012) *al-Minhāj fi shu‘abi’l imān*, Taḳī al-Dīn Ibn Taymiyya (d. 728/1328) *al-Īmān*. A part of *asmā al-ḥusnās* is also a single work: Abū Ishāq al-Zajjaj (d. 311/923) *Tafsīr al-asmā’illāh al-ḥusnā*, Aḥmad b. Husayn al-Bayhaḳī (d. 458/1066) *al-Asmā al-ṣifāt* and ‘Abd al-karīm b. Havāzin al-Quṣayrī (d. 465/1072) *Sharḥ al-asmā’illāh*. In addition to Arabic, it is useful to talk about some of the *asmā al-ḥusnās* which is written in Persian. Muḥammed al-Shrāzī al-Nishāburī (d. 904/1498) *al-Risāla der-asmā al-ḥusnā*, Ćarkhī Ya‘ḳūb b. ‘Othmān (d. 851/1447) *Sharḥ al-asmā’illāh* and ‘Abd al-Raḥmān Aḥmad al-Jāmī (d. 898/1492) *Mu‘ammā al-Jāmī*.

Islamic nations have created an enormous collection of literature about God. Among them, *asmā al-ḥusnās* has a special importance. Many *asmā al-ḥusnā* were written in Turkish literature. The most famous among the verses of Ibn Isa b. Majduddīn ‘Īsā Saruḥanī (d. 967/559) is *Sharḥ al-asmā al-ḥusnā*. Other than that, Ḥusayn b. Aḥmad Sirozī (d. 1000/1401) *Sharḥ asmā al-ḥusnā*, Aḥmad Shākir Pasha (d. 1234/1818) *Rawḍ-ı Ward*, Ibrahim Mahdī (d. 1345/1926) *al-Kanz al-asmā fi sharḥ al-asmā al-ḥusnā* and Bijaqji-zāda Ismā‘il Haqqi b. ‘Othmān (ö.1352/1933) *Asmā al-ḥusnā’s nazman tafsīr* this work is shown among the major works written in this field. Again, the works of the late Sheykh-oghlu Muṣṭafā (d. 817/1414) *Khawaṣṣ al-asmā al-ḥusnā*, Şubḥī al-Bursawī (n.d.) *Sharḥ al-manzūm al-asmā al-ḥusnā*, Ḥākim Sayyid Maḥmad Afandī (d. 1184/1770) *Sharḥ manzūm al-asmā al-ḥusnā*, Lāmī‘ Jelebi (d. 938/1532) *Sharḥ al-mu‘ammayāt ‘alā asmā al-ḥusnā*, Ḥamdi Afandī (n.d.) *Sharḥ al-manzūm al-asmā al-ḥusnā*, Naḥīfī (d. 1151/1738) *Manzūm al-asmā al-ḥusnā*, ‘Abd al-Majīd b. Naşūḥ Ṭosyavī (d. 996/1588) *Sharḥ al-asmā al-ḥusnā* can be listed among other notable works.

In this study, a *khawaṣṣ al-asmā al-ḥusnā* is examined. *Khawaṣṣ*; *khāṣṣ* and *khāṣṣa* are the plural of the words *khawaṣṣ al-wukalā*, *khawaṣṣa al-balda*, the properties of some drugs, *khawaṣṣa al-Qur’ān al-karīm*, *khawaṣṣa al-ism al-a‘zam*; a force that is found in something and not from others means special case. The verses of the Qur’ān, the rings, the hours of the days, some prayers, the names of God have some of the accents. It is believed that the desire of the person who reads them in certain conditions, in a certain amount, or in any manner, in specific hours, will occur. The fact that the concept of *khawaṣṣ* met these meanings allowed him to acquire scientific knowledge and to call it “*khawaṣṣ science*” characteristic in the literature.

The works that deal with the Qur’ān and the *asmā al-ḥusnā* are written. Some of these works written in Arabic and Turkish literature are: *Risāle fi khawaṣṣ al-asmā al-ḥusnā*: Zunnūn al-Miṣrī, *Khawaṣṣ al-Qur’ān*: Ghazālī, *Īḳdu al-manzūm fi khawaṣṣ al-ḥurūf*: Muḥyī al-Dīn al-‘Arabī, *Asmā al-Idrīsīyya*: Shāb al-Dīn al-Suhrawardī, *Khawaṣṣ al-asmā al-ḥusnā*: Shakh-oghlu Muṣṭafā, *Sharḥ al-manzūm al-asmā al-ḥusnā*: Şubḥī al-Bursawī, *Sharḥ al-asmā al-ḥusnā*: Ibn ‘Īsā b. Majd al-Dīn Şaruhanī, *Manzūm al-asmā al-ḥusnā sharḥ*: Ḥākim Sayyid Maḥmad Afandī, *Manzūm al-asmā al-ḥusnā*: Naḥīfī, *Sharḥ al-asmā al-ḥusnā and khawaṣṣuhā*: Imām Shabrāwī.

One of the works in which *asmā al-ḥusnā* was described is attributed to prophet Idrīs. Among the miracles of prophet Idrīs, there have been interesting miracoulus performances such as possessing

the knowledge of astronomy, fortune, mathematics, plants, writing, sewing, using the scales and strange art. The mysterious secrets were revealed to him in 30 şuhuf. His major miracles are governing spiritual beings, knowing the properties of the beings and possessing the knowledge of various unknown things. Again, he wrote a book about the characteristics of letters. Aristotle later wrote a commentary using the majority of the information found in this book. Some of the works are written to narrate the Prophet İdris's praising God with forty names:

Muhammad al-Tunisian, *al-Ravdatu al-Sundusiyya fi asmâ al-ḥusnâ al-İdrisiyya al-Suhrawardiyya*; Shâb al-Dîn Yahya b. Ḥabash al-Suhrawardî, *Çihil-nâm*. Among these, the most famous is the work called *Asmâ al-İdrisiyyâ*, written by Suhrawardî. Here, in addition to the *asmâ al-ḥusnâ* (forty names), prayers, prayers, conquests, their meanings, and the merits of reading them are explained. The book is written in Arabic. Many copies of this work have been identified. Here are a few of these: Sulaymâniyya Hagia Sophia, K. 1870; Sulaymâniyya, Hagia Sophia, 377; Bâyezid State Library 1314; National Library A005133-03 23b-33a; Adana Public Library 140; National Library, 06 Mil Yz A 9084/6.

The works describing *Asmâ al-İdrisiyya* were written as prose. The work examined in this study was written as a manuscript. *Çihil-nâm-ı Manzûm* is distinguished from the others in this respect. Another point that makes the study important is the fact that *Çihil-nâm-ı Manzûm* has a very old period, this is written in the fifteenth century.

Keywords: Turkish-Islamic Literature, *Fazâyî*, *Asmâ al-Ḥusnâ*, *Çihil-nâm al-Manzûm*, *Asmâ al-İdrisiyya*, Religious Literary Writings

Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi

Öz: Türk-İslam edebiyatı, dinî türler bakımından oldukça zengindir. Yapılan araştırmalarda birçok tevhid, münâcât, na't, mevlid, hilye, hicret-nâme, şefâ'at-nâme, mi'râciye, kısasü'l-enbiyâ, ramazaniye ve esmâ-i hüsnânın yazıldığı görülmüştür. Telif edilen manzum-mensur esmâ-i hüsnânların umumiyetle ya şerhi yapılmış ya da havâssı anlatılmıştır. Çalışmaya bahis konusu olan *Çihil-nâm-ı Manzûm* adlı eser de havâss-ı esmâ-i hüsnâ olarak yazılmıştır. Müellifi, Fezâyî adında bir şairdir. Kaynaklarda şair hakkında bir bilgiye ulaşılamamıştır. Yazma, XV. yüzyılın son çeyreğinde yazılmıştır. Bundan dolayı şairin XV. yüzyılda yaşadığı tahmin edilmiştir. Bu esere, bir mecmuada rastlanmıştır. Bu mecmuada, şairin *Hediyyetü'l-ahbâb*, *der-Beyân-ı Makâmât-ı Dervîşân*, *Kitâbü'ş-Şer'iyetü'l-erbâb* ve *Gazeliyyât-ı Dervîş Fezâyî* adlı dört eseri daha tespit edilmiştir. Yazılan esmâ-i hüsnâlarda genellikle Allah'ın doksan dokuz ismi üzerinde durulmuştur. Bu çalışmada, Allah'ın kırk ismi anlatılmıştır. Ortaya konan metin, Arapça ve Farsça yazılan bazı mensur eserlerin nazma çekilme geleneğinin bir devamı niteliğindedir. *Çihil-nâm-ı Manzûm*, Arapça mensur olarak yazılan ve *Esmâ-i İdrisiyye* olarak bilinen Hz. İdris'in yakarışının serbest çevirisi olarak görülebilir. Eserin muhtevasında kırk isim, bunların özellikleri, ne zaman, ne kadar ve nasıl okunması gerektiği anlatılmıştır. Bu çalışmada önce Kur'an'da, hadiste, Arap, Fars ve Türk edebiyatında esmâ-i hüsnâ konusu hakkında ana hatlarıyla bilgi verilmiştir. Ayrıca

eserin müllifi Fezâyî hakkında bilgi verilmiş, *Çihil-nâm-ı Manzûm* adlı eser tanıtılmış ve metnin transkripsiyonlu hâli verilmiştir.

Özet: Bir milleti derinden etkileyen sebeplerden biri de din değişimidir. Bu değişim, sadece ferdi etkilememiş, onun içinde doğduğu, büyüdüğü toplumu da etkilemiştir. Bu etkinin kuvvetli bir şekilde görüldüğü milletlerden biri de Türklerdir. Türkler, İslamlaştıktan sonra yeni bir medeniyet tesis etmişlerdir. Bu İslamî medeniyetin yansıdığı sahalardan biri de toplumun edebî yönüdür. Yeni teşekkül etmeye başlayan bu edebiyatta, daha çok tevhid, münâcât, na'at, mevlid, hilye, hicret-nâme, şefâ'at-nâme, mi'râciye, kısasü'l-enbiyâ, ramazaniye gibi dinî türler, ortaya konmuştur. Bunlardan biri de Allah'la ilgilidir. Allah'la ilgili dinî türler, divanların başlarında bulunan bir veya birkaç manzûmeden oluşan tevhid ve münâcâtlar şeklinde yazıldığı gibi esmâ-i hüsnânın şerhleri ya da havâss-ı esmâ-i hüsnâlar olarak da yazılmıştır.

Türk edebiyatında zaman içinde, bazı edebî ve ilmî eserlerin farklı bir dile çevrilme isteği ve ihtiyacı doğmuştur. Çıkarma, ilâve gibi bazı değişikliklerle metinlerin yeniden yazıldığı veya manzum eserlerin nesre çevrildiği görülmüştür. Araştırma konumuz olan *Çihil-nâm-ı Manzûm*'un da aslı Arapçadır ve mensur olarak yazılmıştır. *Çihil-nâm-ı Manzûm*, Hz. İdris'in yakarışını anlatan ve *Esmâ-i İdrisiyye* olarak bilinen eserin nazma çekilmiş hâlidir.

Esmâ-i hüsnâ daha çok Allah'ın sıfat ve isimlerini anlatmak için kullanılan dinî bir terimdir. Kur'an'da, bir kavram olarak zikredilen esmâ-i hüsnânın sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bununla birlikte Kur'an'da geçen Allah'la ilgili isimlerin sayısı 155'tir. Hadislerde de bu sayı farklıdır. Esmâ-i hüsnâ sayısının 99 olduğu, yaygın bir görüş olarak kabul edilmiştir. Kimi İslam âlimleri sınırlandırıcı bu tarz ifadelerle karşı çıkarak, ramazan ayı içinde Kadir Gecesi'nin gizlenmesi gibi doksan dokuz ismin bütün ilahî isimler içinde gizli olduğunu, bazıları da doksan dokuz sayısının çokluktan kinaye olduğunu ileri sürmüştür.

Esmâ-i hüsnâyı bahis konusu eden ilk örnekler Arap edebiyatında yazılmıştır. Bunların bir kısmı müstakil değildir: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin (ö. 333/944) *Kitabü't-Tevhîd*'i, Ebû Abdullah el-Halîmî'nin (ö. 403/1012) *el-Minhâc fi şu'abi'l-îmân*'ı, Takıyyüddîn İbn Teymiyye'nin (ö. 728/1328) *el-îmân*'ı. Esmâ-i hüsnâların bir kısmı da tek eser halindedir: Ebû İshâk ez-Zeccâc'ın (ö. 311/923) *Tefsîrül-esmâillâhî'l-hüsnâ*'sı, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaqî'nin (ö. 458/1066) *el-Esmâ ve's-sıfât*'ı ve 'Abd al-Kerîm b. Havâzin el-Kuşeyrî'nin (ö. 465/1072) *Şerhü'l-esmâüllâhî'l-hüsnâ*'sı. Arapçanın yanı sıra Farsça yazılan bazı esmâ-i hüsnâlardan söz etmekte fayda vardır: Muhammed eş-Şîrâzî en-Nisâburî'nin (ö. 904/1498) *Risâle der-esmâül-hüsnâ*'sı, Çarhî Yakûb b. Osmân'ın (ö. 851/1447) *Şerhü'l-esmâül-hüsnâ*'sı ve Abdurrahmân Ahmed el-Câmî'nin (ö. 898/1492) *Mu'ammâtü'l-Câmî (Risâle-i mu'ammâ en-nefise)* adlı eseri.

İslam milletleri, Allah ile ilgili muazzam bir edebiyat külliyatı oluşturmuştur. Bunlar arasında esmâ-i hüsnâların ayrı bir önemi vardır. Türk edebiyatında birçok esmâ-i hüsnâ yazılmıştır. Manzum olanlar arasında en meşhuru İbn İsa b. Mecdüddin İsa Saruhanî'nin (ö.967/1559) *Şerhü'l-esmâül-hüsnâ*'sıdır. Bunun dışında Hüseyin b. Ahmed Sîrûzî'nin (ö.1000/1401) *Şerhü'l-esmâül-hüsnâ*'sı, Ahmed Şâkir Paşa'nın (ö. 1234/1818) *Ravd-ı Verd*'i, İbrahim Cûdî'nin (ö.1345/1926) *el-Kenzül-esnâ fi şerhi'l-esmâül-hüsnâ*'sı, Bıçakçızâde İsmâil Hakkı b. Osmân'ın (ö.1352/1933) *Esmâül-hüsnânın Nazmen Tefsiri* bu alanda yazılan başlıca eserler arasında gösterilmiştir. Yine son dönemlerde üzerinde çalışmalar yapılan Şeyhoğlu Mustafa'nın (ö. 817/1414) *Havâss-ı esmâ-i hüsnâ*,

1004 | Seydi Kiraz. Fezâyî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi

Subhî-i Bursevî'nin (ö. ?), *Manzûm esmâü'l-hüsnâ şerhi*, Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin (ö. 1184/1770) *Manzûm şerh-i esmâ-i hüsnâ'sı*, Lamiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) *Şerh-i muammeyât alâ esmâ-i hüsnâ'sı*, Hamdi Efendi'nin (ö. ?), *Manzûm esmâ-i hüsnâ şerh'i*, Nahîfî'nin (ö. 1151/1738) *Manzûm esmâü'l-hüsnâ'sı*, Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî'nin (ö. 996/1588) *Esmâ-i hüsnâ şerh'i* de kayda değer diğer eserler arasında sıralanabilir.

Bu çalışmada bir havâss-ı esma-i hüsnâ ele alınmıştır. Havâs, hâs ile hâsse kelimelerinin çoğulu olup havâss-ı vükelâ, havâss-ı belde, bazı ilaçların özellikleri, havâss-ı Kur'ân-ı Kerîm, havâss-ı ism-i azam; bir şeyde bulunup sâirinde bulunmayan kuvvet, hâlet-i mahsusa anlamlarına gelmektedir. Kur'ân âyetlerinin, yüzük taşlarının, günlerdeki saatlerin, bazı duaların, Allah'ın isimlerinin bazı hassaları olduğuna; bunları, belirli şartlarda, belirli miktarda okuyan yahut herhangi bir tarzda, muayyen saatlerde yazan kişinin arzusunun gerçekleşeceğine inanılır. Havâs kavramının bu manaları karşılması, onun ilmi bir özellik kazanmasını ve literatürde "havâs ilmi" olarak adlandırılmasını sağlamıştır.

Kur'ân ve esmâ-i hüsnânın havâssını ele alan eserler yazılmıştır. Arap ve Türk edebiyatında yazılan bu eserlerden birkaçı şunlardır: *Risâle fi havâssi'l-iksîr*: Zünnûn el-Mısrî; *Havâssü'l-Kur'ân*: Gazzâlî; *el-İkdü'l-manzûm fi havâssi'l-hurûf*: Muhyiddin İbnü'l-Arabî; *Esmâ-i İdrisiyye*: Şihabeddin Sühreverdî; *Havâss-ı esmâ-i hüsnâ*: Şeyhoğlu Mustafa; *Manzûm esmâü'l-hüsnâ Şerhi*: Subhî-i Bursevî; *Şerhü'l-esmâ-i hüsnâ*: İbn İsa b. Mecdüddin İsa Saruhanî; *Manzûm şerh-i esmâ-i hüsnâ*: Hâkim Seyyid Mehmed Efendi; *Manzûm esmâü'l-hüsnâ*: Nahîfî; *Şerhu esmâi'llâhi'l-hüsnâ ve havâssuhâ*: İmâm Şebrâvî.

Esmâ-i hüsnânın anlatıldığı eserlerden biri de İdris peygambere atfedilmiştir. Hz. İdris'in mucizeleri arasında reml ilmi, heyet, ilm-i nücum, hesap, tıp, nebatların sırları, yazı yazma, dikmiş dikme, terazi kullanma gibi nice acip ilimler, garip sanatlar görülmüştür. Kendisine indirilen 30 sahifede semavî sırlar anlatılmıştır. Ruhânîlere hükmetmesi, varlıkların özelliklerini bilmesi ve çeşitli bilinmeyen şeylere hâkim olması başlıca mucizeler olarak zikredilmiştir. Yine harflerin özelliklerini anlatan bir kitap yazdığı ve Aristo gibi birçok bilginin buna şerhler yazdığı ifade edilmiştir. Hz. İdris'e atfedilen ve Allah'a kırk isimle yalvarmasını anlatan bazı eserler yazılmıştır: Muhammed et-Tunusî, *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdîyye*; Shâb al-Dîn Yahya b. Hâbeş as-Suhreverdî, *Çihil-nâm*. Bunlar arasında en meşhûru, Sühreverdî'nin yazdığı *Esmâ-i İdrisiyye* adlı eserdir. Eserde esmâ-i hüsnânın (kırk isim) yanı sıra dualar, virdler, yakarışlar, bunların anlamları ve bunları okumanın faziletleri anlatılmıştır. Kitap, Arapça yazılmıştır. Bu eserin birçok nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir: Süleymaniye Ayasofya, K. 1870; Süleymaniye, Ayasofya, 377; Beyazıt Devlet Kütüphanesi 1314; Milli Kütüphane A005133-03 23b-33a; Adana İl Halk Kütüphanesi 140; Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 9084/6.

Esmâ-i İdrisiyye'yi anlatan eserler, mensur olarak yazılmıştır. Bu çalışmada incelenen eser, manzûm olarak yazılmıştır. *Çihil-nâm-ı Manzûm* bu açıdan diğerlerinden ayrılır. Çalışmayı önemli kılan bir başka husus da *Çihil-nâm-ı Manzûm*'un oldukça eski bir dönem olan XV. yüzyılda yazılmış olmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Türk İslam Edebiyatı, Fezâyî, Esmâ-i Hüsnâ, Çihil-nâm-ı Manzûm, Esmâ-i İdrisiyye, Dinî Türler

GİRİŞ

Bir milleti derinden etkileyen amillerden biri de din değişimidir. Bu değişim, sadece ferdi etkilememiş, onun içinde doğduğu, büyüdüğü toplumu da etkilemiştir. Bu etkinin kuvvetli bir şekilde görüldüğü milletlerden biri de Türklerdir. Türkler, İslamlaştıktan sonra yeni bir medeniyet tesis etmişlerdir. Bu İslamî medeniyetin yansıdığı sahalardan biri de toplumun edebî cephesidir. Türklerin İslamla tanışmalarından sonra telif ettikleri edebî eserlerde, dinî muhteva ağır basmıştır.

Yeni teşekkül etmeye başlayan bu edebiyatta, daha çok tevhid, münâcât, na't, mevlid, hilye, hicret-nâme, şefâ'at-nâme, mi'râciye, kıyasü'l-enbiyâ, ramazaniye gibi dinî türler, ortaya konmuştur.¹ Dinî türler muhtevaları itibarıyla üç gruba ayrılmıştır: a) Allah'la ilgili dinî türler, b) Hz. Peygamberle ilgili dinî türler, c) Diğer dinî türler. Edebiyatımızda Allah'la ilgili dinî türler, tek tek şiirler ya da müstakil eserler hâlinde yazılmıştır. Daha çok divanların başlarında bulunan bir veya birkaç manzûmeden oluşan tevhid ve münâcâtlar, Allah'la ilgili tek tek şiirlere örnek verilebilir. Esmâ-i hüsnânın şerhleri ya da havâss-ı esmâ-i hüsnâlar ise Allah'la ilgili müstakil eserler olarak telif edilmiştir.² Bu çalışmanın konusu, Fezâyî tarafından yazılan ve *Çihil-nâm-ı Manzûm* olarak adlandırılan bir havâss-ı esmâ-i hüsnâ olduğundan diğer dinî türler üzerinde durulmamıştır.

Türk edebiyatında zaman içinde, bazı edebî ve ilmî eserlerin faklı bir dile çevrilme isteği ve ihtiyacı doğmuştur. Çeviri yapılırken metinlerin aslına sadık kalınmaya çalışılmakla beraber metinlerin dili çevirisi yapılmıştır. Çıkarma, ilâve gibi bazı değişikliklerle metinlerin yeniden yazıldığı veya manzum eserlerin nesre çevrildiği görülmüştür.³ Bu çeviriler, umumiyetle aynı ya da farklı dilde yazılan bir mensur eserin manzum olarak yeniden çevrilmesi şeklinde tezahür etmiştir.⁴ Bu yolla aslı Arapça olan birçok mensur eser, Türkçeye kazandırılmıştır. Bunlardan birkaçı şunlardır: 1. Yazıcıoğlu Mehmed'in (ö. 855/1451) kendi telifi olan *Meğâribü'z-zamân*'ı, yine müllifin kendisi tarafından *Muhammediye* olarak nazma çekilmiştir.⁵ 2. İmam-ı Azam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) *Fıkh-ı Ekber*'i, XVII. yüzyıl şairlerinden Seyyidî tarafından "*Manzûme-i Akâid*" adıyla nazmen tercüme edilmiştir.⁶ 3. eş-Şargî Muhammed Ebî Bekr'in (ö. 573/1177) *Şir'atü'l-İslâm* adlı eseri, Âbidî (ö. 916/1511'den sonra) tarafından *Ravzatü'l-İslâm* adıyla manzum olarak tercüme

¹ Âmil Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (İstanbul: MEB Yayınları, 1998), 349-432; Agah Sırrı Levend, "Dinî Edebiyatımızda Başlıca Ürünler", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 371 (Kış 1972): 35-80.

² Bu konu hakkında bk. Ali Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsmâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı", *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/1 (Aralık 1998): 1-34.

³ Adem Ceyhan, "Tarihi Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belîğ'in Gül-i Sad-Berg'i Örneği", *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Mart 2011): 103-140.

⁴ Serkan Öztürk, "Divan Edebiyatında Mensur Metinlerin Manzum Olarak Yeniden Yazılması ve Vakanüvis Raşid'in Sıhhat-Abad Mesnevisi Örneği", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16 (Eylül 2015): 80-96.

⁵ Âmil Çelebioğlu, *Muhammediye I-II*, (İstanbul: MEB Yayınları, 1998).

⁶ Gülsüm Özcan, "Seyyidî'nin Fıkh-ı Ekber Tercümesi Olan Adlı Eseri ve Muhtevası", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (Ağustos 2013): 513-531.

edilmiştir.⁷ 4. Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî'nin (ö. 207/823) Suriye fethini anlatan eseri, Muhammed b. Acâ (ö. 881/1476-1477) tarafından *Fütûhu's-Şâm* adıyla manzum olarak tercüme edilmiştir.⁸ 5. Hacı Bektaş-ı Velî'nin *Makâlât*'ı Hatiboğlu (ö. 838/1435'ten sonra) tarafından *Bahrü'l-hakâyık* adıyla nazma çekilmiştir.⁹

Bahsi geçen eserlerin asılları Arapçadır. Bu eserler, mensur olarak telif edilmiş ve dinî bir muhtevaya sahip olan eserlerdir. Araştırma konumuz olan *Çihil-nâm-ı Manzûm'un* da aslı Arapçadır ve mensur olarak yazılmıştır. *Çihil-nâm-ı Manzûm*, Hz. İdris'in yakarışını anlatan ve *Esmâ-i İdrisiyye*¹⁰ olarak bilinen eserin nazma çekilmiş hâlidir. "*Esmâ-i İdrisiyye*" başlığı altında eser hakkında daha kapsamlı bilgi verileceğinden burada kısa tutulmuştur.

1. ESMÂ-İ HÜSNÂ

Esmâ, ismin çoğulu; hüsnâ, tafdil sîgâsıyla "en güzel" anlamına gelir. İki kelimenin terki-biyle oluşturulan esmâ-i hüsnâ daha çok Allah'ın sıfat ve isimlerini anlatmak için kullanılan dinî bir terimdir.¹¹ Esmâ-i hüsnâ tabiri, Kur'an'da dört yerde geçmektedir: "En güzel isimler Allah'ındır. O'na bu isimler ile dua edin. O'nun isimleri konusunda sapkınlık edenleri bırakın. Onlar yaptıklarının cezasını göreceklendir." (el-A'raf 7/180).¹² "De ki: Gerek Allah deyin, gerek Rahman deyin, hangisi ile dua ederseniz edin en güzel isimler O'nundur." (el-İsrâ 17/110). "Allah'tan başka ilah yoktur. En güzel isimler O'nundur." (et-Tâhâ 20/8). "O yoktan var eden, güzellikle yaratan ve yarattıklarına şekil veren Allah'tır, en güzel isimler O'nundur." (el-Haşr 59/24). Kur'an'da, kavram olarak zikredilen esmâ-i hüsnânın sayısı ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamıştır. Bununla birlikte Kur'an'da geçen ilahî isimlerin sayısı 155'tir. Fiillerden çıkarılabilecek isimler gözönüne alındığında bu sayı 1000'e kadar çıkmaktadır. Şii âlimlerinin Kur'an'dan çıkardığı esmâ sayısı ise 127'dir.¹³

Esmâ-i hüsnânın sayısı ya da var olup olmadığı hakkında zayıf görülen rivayetler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında en yaygın ve kabul gören esmâ-i hüsnânın sayısının 99 olduğu ile ilgili

⁷ Hakan Dağ, Âbidî: *Ravzatü'l-İslâm (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*, (Yüksek Lisans, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001).

⁸ Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi-Türk Edebiyatında Mesnevi*, (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013), 356.

⁹ İsmail Hikmet Ertaylan, *Hatiboğlu Bahrü'l-hakâyık*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1960).

¹⁰ Şihabeddin es-Sühreverdî, *el-Esmâ-i-İdrisiyye* (Suûdî Arabistan: el-Mektebetü'l-Câmi'atü Melik-i Suûdî, 1202/1787; Muhammed et-Tunusî, *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdîyye* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türâs, 1426/2005).

¹¹ Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1899),113; Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (Ankara: Otto Yayınları, 2014), 131.

¹² Bu çalışmada âyet mealleri verilirken şu kaynak esas alınmıştır: *Kur'an-ı Kerim Meâlî*, Haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004).

¹³ Bekir Topaloğlu, "Esmâ-i Hüsnâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11: 404-418.

rivayettir:¹⁴ “Allah’a has doksan dokuz (yüzden bir eksik) isim vardır. Bu isimleri kim sayarsa (ezberlerse), cennete girer.”¹⁵ Hadislerde Allah’a nisbet edilen başka isimler de mevcuttur. İbn Mâce’den gelen rivayete göre “Ahad” ismiyle birlikte esmânın sayısı 100’dür. Kimi İslam âlimleri sınırlandırıcı bu tarz ifadelerle karşı çıkarak, ramazan ayı içinde Kadir Gecesi’nin gizlenmesi gibi doksan dokuz ismin bütün ilahî isimler içinde gizli olduğunu, bazıları da hadisteki doksan dokuz sayısının çokluktan kinaye olduğunu ileri sürmüştür. Bununla birlikte esmâ-i hüsnâ terkinin geniş anlamıyla Kur’ân’da ve hadislerde geçen diğer isimleri kapsadığı ifade edilmiştir. Bu terkinin terim olarak daha çok doksan dokuz ismi içerdiği yaygın bir kanâat olarak benimsenmiştir.¹⁶

Esmâ-i hüsnâyı bahis konusu eden ilk örnekler Arap edebiyatında yazılmıştır. Bunların bir kısmı müstakil değildir: Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’nin (ö. 333/944) *Kitabü’t-Tevhîd*’i¹⁷, Ebû Abdullah el-Halîmî’nin (ö. 403/1012) *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân*’ı¹⁸, Takıyyüddîn İbn Teymiyye’nin (ö. 728/1328) *el-Îmân*’ı.¹⁹ Esmâ-i hüsnâların bir kısmı da müstakildir: Ebû İshâk ez-Zeccâc’ın (ö. 311/923) *Tefsirü’l-esmâillâhî’l-hüsnâ*’sı²⁰, Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî’nin (ö. 458/1066) *el-Esmâ ve’s-sıfât*’ı²¹ ve Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî’nin (ö. 465/1072) *Şerhü’l-esmâüllâhî’l-hüsnâ*’sı²².

Arapçanın yanı sıra Farsça yazılan bazı esmâ-i hüsnâlardan söz etmekte fayda vardır: Muhammed eş-Şîrâzî en-Nisâburî’nin (ö. 904/1498) *Risâle der-esmâü’l-hüsnâ*’sı,²³ Mevlânâ Mir Hüseyinî’nin (ö. 904/1498), *Şerhü’l-mu’ammîyet el-esmâü’l-hüsnâ*’sı,²⁴ Çarhî Yakûb b. Osmân’ın (ö. 851/1447) *Şerhü’l-esmâü’l-hüsnâ*’sı ve Abdurrahmân Ahmed el-Câmî’nin (ö. 898/1492) *Mu’ammâtü’l-Câmî* (*Risâle-i mu’ammâ en-nefise*) adlı eseri.²⁵

1.1. Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâlar

İslam milletleri özellikle Türk kültür ve edebiyatında Allah ile ilgili muazzam bir edebiyat külliyatı oluşmuştur. Deyim, terim, atasözü gibi dil varlıklarının yanı sıra manzum olarak telif edilen birçok eser yazılmıştır. Bunlardan biri de esmâ-i hüsnâ türünde yazılan eserlerdir.²⁶ Esmâ-

¹⁴ Esmâ-i hüsnânın anlamları ve geniş açıklamaları için bk. Ali Osman Tatlısu, *Esmâü’l-hüsnâ Şerhi*, 6. bs (İstanbul: Kapı Yayınları, 2011), 19-263.

¹⁵ Tirmizî, “Daavât”, 83 (Tirmizî’nin *Sünen* adlı eserinin Daavât bölümünün 83. bâbı).

¹⁶ Topaloğlu, “Esmâ-i Hüsnâ”, 11: 404-418.

¹⁷ Mâtürîdî, *Kitabü’t-Tevhîd*, thk. Yusuf Ziya Yörükân (İstanbul: 1959), 65-67, 107-118.

¹⁸ Ebû Abdullah el-Halîmî, *el-Minhâc fi şu’abi’l-îmân*, thk. Halîm b. Muhammed (Beyrut: Dâru’l-fıkr, 1399/1979).

¹⁹ Takıyyüddîn İbn Teymiyye, *el-Îmân*, nşr. Zühayr b. eş-Şâviş (Beyrut: 1401/1981).

²⁰ Ebû İshâk ez-Zeccâc, *Tefsirü’l-esmâüllâhî’l-hüsnâ*, thk. Ahmed b. Yusuf, 2. Baskı (Dımaşk: Dâru’l-Me’mûn li’t-Turâs, 1979).

²¹ Ahmed b. Hüseyin el-Beyhakî, *el-Esmâ ve’s-sıfât*, thk. İmâdüddin Ahmed Haydar (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-Arâbî, 1985).

²² Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Şerhü’l-esmâüllâhî’l-hüsnâ*, thk. Ahmed b. Abdülmünim el-Hulvânî, 2. Baskı (Beyrut: Dâru Âzâl, 1406/1986).

²³ Mir Hüseyin b. Muhammed eş-Şîrâzî en-Nisâburî, *Risâle der-esmâ-i hüsnâ*, Milli Kütüphane, nr. 45 Hk 8048/11, vr. 145a-149b.

²⁴ Mevlânâ Mir Hüseyinî eş-Şîrâzî, *Şerhü’l-mu’ammîyet el-esmâü’l-hüsnâ*, Milli Kütüphane, 34 Ae Farsça 645.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. H. İbrahim Şener-Alim Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı*, 138.

²⁶ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 353-377.

i hüsnâlar arasında tefeülle ilgili yazılan eserler olduğu gibi Cenâb-ı Hakk'ın sıfat ve isimlerinin anlatıldığı mürettep ve alfabetik sırayla tanzim edilmiş muammalar, bunların şerh ve çözümleri de telif edilmiştir.²⁷

Türk edebiyatında muhtevası esmâ-i hüsnâ olan manzum-mensur birçok eser yazılmıştır. Manzum olanlar arasında en meşhuru İbn İsa b. Mecdüddin İsa Saruhânî'nin (ö.967/1559) *Şerhü'l-esmâ'l-hüsnâ*'sıdır.²⁸ Bunun dışında Hüseyin b. Ahmed Sîrûzî'nin (ö.1000/1401) *Şerhü'l-esmâ'l-hüsnâ*'sı, Ahmed Şâkir Paşa'nın (ö. 1234/1818) *Ravd-ı Verd*'i,²⁹ İbrahim Cûdî'nin (ö.1345/1926) *el-Kenzü'l-esmâ fi şerhi'l-esmâ'l-hüsnâ*'sı, Bıçakçızâde İsmâil Hakkı b. Osmân'ın (ö.1352/1933) *Esmâü'l-hüsnânın Nazmen Tefsiri* ile bu geleneğin günümüz takipçilerinden Alim Yıldız'ın *Hû manzûm esmâü'l-hüsnâ*'sı³⁰ bu alanda yazılan başlıca eserler arasında gösterilmiştir.

Yine son dönemlerde üzerinde çalışmalar yapılan Şeyhoğlu Mustafa'nın (ö. 817/1414) *Havâss-ı esmâ-i hüsnâ*,³¹ Subhî-i Bursevî'nin (ö. ?), *Manzûm esmâü'l-hüsnâ şerhi*,³² Hâkim Seyyid Mehmed Efendi'nin (ö. 1184/1770) *Manzûm şerh-i esmâ-i hüsnâsı*,³³ Lamiî Çelebi'nin (ö. 938/1532) *Şerh-i muammeyât alâ esmâ-i hüsnâ*'sı,³⁴ Hamdi Efendi'nin (ö. ?), *Manzûm esmâ-i hüsnâ şerhi*³⁵, Nahîfî'nin (ö. 1151/1738) *Manzûm esmâü'l-hüsnâ*'sı,³⁶ Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî'nin (ö. 996/1588) *Esmâ-i hüsnâ şerhi*³⁷ de kayda değer diğer eserler arasında sıralanabilir.

Türk edebiyatında manzum eserlerin yanı sıra mensur olarak telif edilen birçok esmâ-i hüsnâ vardır. Bunlardan birkaçı şunlardır: Sinân Paşa (ö. 891/1486), *Tazarru-nâme*, Abdullâh-ı Simâvî (ö. 893/1487), *Şerhü'l-esmâ'l-hüsnâ*, Şeyh Şa'bân-ı Velî (ö. 976/1568), *Vird-i Settâr ve tercümesi*, Ebu's-Suûd el-İmâdî (ö. 982/1574), *Duâ-nâme-i Ebu's-Suûd*, Muhammed Niyâzî-i Mısrî (ö.

²⁷ Çelebioğlu, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*, 93-108.

²⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Numan Külekçi, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhi İbn İsa Saruhânî* (Ankara: Akçağ Yay., 1997); Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsa-yı Saruhânî'nin Şerhi Esmâ-i Hüsnâsı", 1-34.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. M. Sami Akaryalı, *Şâkir Ahmed Paşa Ravz-ı Verd (Edisyon Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi)* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000).

³⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Alim Yıldız, *Hû manzûm esmâü'l-hüsnâ* (Sivas: Be Yayınları 2012).

³¹ Ayrıntılı bilgi için bk. Erdem Can Öztürk, "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015): 188-208.

³² Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Koyuncu, "Bursalı Subhî Mehmed ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/31 (Nisan 2014): 175-193.

³³ Ayrıntılı bilgi için bk. Şahin Kızılabdullah, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ*'sı (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004).

³⁴ Ayrıntılı bilgi için bk. Münire Kevser Baş, *Lamiî Çelebi'nin şerh-i muammeyât alâ esmâ-i hüsnâ*'sı (Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999).

³⁵ Ayrıntılı bilgi için bk. Oğuz Yılmaz, *Hamdi Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât/Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)* (Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014).

³⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Fatih Koyuncu, "16. Asır Şairlerinden Nahîfî'nin Manzum Esmâü'l-Hüsnâ'sı: Şerh-i Şâfi", *Sûfi Araştırmaları* 6/11 (Kış 2015):121-163.

³⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Ekrem Sakar, *Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlubü'l-Ala Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016).

1105/1693), *Şerhü'l-esmâ'l-hüsnâ risâlesi*.³⁸ Esmâ-i hüsnâlar arasında hacim ve muhteva bakımından en zengin örnekler, Arap ve Türk edebiyatında verilmiştir. İran edebiyatında ise kısa ve hacimsiz numuneler ortaya konmuştur.³⁹

1.2. Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ

Havâs, hâs ile hâsse kelimelerinin çoğulu olup havâss-ı vükelâ, havâss-ı belde, bazı ilaçların özellikleri, havâss-ı Kur'ân-ı Kerîm, havâss-ı ism-i azam; bir şeyde bulunup sâirinde bulunmayan kuvvet, keyfiyet, hâlet-i mahsusa anlamlarına gelmektedir.⁴⁰ Kur'ân âyetlerinin, yüzük taşlarının, günlerdeki saatlerin, bazı duaların, Allah'ın isimlerinin bazı hassaları olduğuna; bunları, belirli şartlarda, belirli miktarda okuyan yahut herhangi bir tarzda, muayyen saatlerde yazan kişinin arzusunun gerçekleşeceğine inanılır.⁴¹ Havâs kavramının bu manaları karşılaması, onun ilmî bir hüviyet kazanmasını ve literatürde "havâs ilmi" olarak adlandırılmasını sağlamıştır.⁴²

Havâs ilminin kurucusu olarak tanıtılan Hermes'in kimliği konusunda bir belirsizlik söz konusudur. Bu zat Mısırlılara göre ay ve akıl-hikmet tanrısı Thot; Keldânîlere göre Bâbil'de yaşamış bir bilge; Greklere göre bir tanrı; İbrânîlere göre peygamber veya bilge olduğu tartışmalı Enoh (Uhnûh); İrânlılara göre mitolojik şahsiyet Hûşeng'dir. İslâm kaynaklarında Hermes'in Hz. İdris olduğu ileri sürülmüş fakat havâssa dair bilgi kaynağının o olduğu söylenmemiştir.⁴³

Tasavvufta Kur'ân ve esmâ-i hüsnânın havâssını ele alan eserler yazılmıştır. Sûfiler, kalbini masivadan temizleyebilen insanların bu ifadelerin havâssını anlayacaklarına inanırlar. Sûfiler tarafından bu özellikleri ele alan birçok eser yazılmıştır. Arap ve Türk edebiyatında yazılan bu eserlerden birkaçı şunlardır:

1. *Risâle fi havâssi'l-iksîr*: Zünnûn el-Mısrî
2. *Havâssü'l-Kur'ân*: Gazzâlî
3. *el-İkdü'l-manzûm fi havâssi'l-hurûf*: Muhyiddin İbnü'l-Arabî⁴⁴
4. *Esmâ-i İdrisiyye*: Şihabeddin Sühreverdi⁴⁵
5. *Havâss-ı esmâ-i hüsnâ*: Şeyhoğlu Mustafa (ö. 817/1414)⁴⁶

³⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsâ-yı Saruhânî'nin Şerhi Esmâ-i Hüsnâ'sı", 1-34.

³⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Şener-Yıldız, *Türk İslam Edebiyatı* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010), 137.

⁴⁰ Ebu'z-Ziyâ Mehmed Tevfik, *Lugât-ı Ebu'z-Ziyâ* (İstanbul: Matbaa-i Ebuziyâ, 1306/1888), 460; Muallim Nâcî, *Lugât-i Nâcî* (İstanbul: Asır Matbaa, 1308/1891), 368.

⁴¹ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 200; Abdülbâki Gölpınarlı, *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri* (İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1977), 32.

⁴² Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Mevzuatü'l-ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, Sad. Mümin Çevik (İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966), 295-296.

⁴³ Mahmut Erol Kılıç, *İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce* (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 1989), 1-5; İlyas Çelebi, "Havas İlmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 16: 517-521.

⁴⁴ Çelebi, "Havas İlmi", 16/517-521.

⁴⁵ Şihabeddin es-Sühreverdi, *el-Esmâ'l-İdrisiyye* (Suûdî Arabistan: el-Mektebetü'l-Câmi'atü Melik-i Suûdî, 1202/1787; Muhammed et-Tunusî, *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdiyye* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türâs, 1426/2005).

⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. Öztürk, "Şeyhoğlu'nun Havâss-ı Esmâ-i Hüsnâ", 36/188-208.

6. *Manzûm esmâü'l-hüsnâ Şerhi*: Subhî-i Bursevî (ö. X/16 yy)⁴⁷
7. *Şerhü'l-esmâ-i hüsnâ*: İbn İsa b. Meccüddin İsa Saruhanî (ö.967/1559)⁴⁸
8. *Manzûm şerh-i esmâ-i hüsnâ*: Hâkim Seyyid Mehmed Efendi (ö. 1184/1770)⁴⁹
9. *Manzûm esmâü'l-hüsnâ*: Nahîfî (ö. 1151/1738)⁵⁰
10. *Şerhu esmâ'illâhi'l-hüsnâ ve havâssuhâ*: İmâm Şebrâvî, (ö. 1304/1886)⁵¹

Yukarıdaki eserlerden *Esmâ-i İdrisiyye*, çalışma konumuzla olan bağlantısından dolayı diğerlerinden ayrılır. Yapılan araştırmalarda, Şihabeddin Sühreverdî tarafından mensur olarak kaleme alınan *Esmâ-i İdrisiyye*'deki isimler ile *Çihil-nâm-ı Manzûm*'da geçen isimlerin ve bunların adedlerinin aynı olduğu görülmüştür. Konun daha iyi anlaşılacağı düşünüerek bir sonraki başlıkta Hz. İdris ve onun münâcâtı olan *Esmâ-i İdrisiyye* hakkında bilgi verilmiştir.

2. ESMÂ-İ İDRİSİYYE

Hz. İdris'in mucizeleri arasında reml ilmi, heyet, ilm-i nücum, hesap, tıb, nebatların sırları, yazı yazma, dikmiş dikme, terazi kullanma gibi nice acip ilimler, garip sanatlar görülmüştür. Kendisine indirilen 30 sahifede semavî sırlar anlatılmıştır. Ruhanîlere hükmetmesi, varlıkların özelliklerini bilmesi ve çeşitli bilinmeyen şeylere hâkim olması başlıca mucizeler olarak zikredilmiştir. Yine harflerin özelliklerini anlatan bir kitap yazdığı ve Aristo gibi birçok bilginin buna şerhler yazdığı ifade edilmiştir.⁵²

Hz. İdris'e atfedilen ve Allah'a kırk isimle yalvarmasını anlatan bazı eserler yazılmıştır. Bunlar arasında en meşhûru, Sühreverdî'nin yazdığı *Esmâ-i İdrisiyye* adlı eserdir. Bu eser, mecmua şeklinde tanzim edilmiştir. Burada esmâ-i hüsnânın (kırk isim) yanı sıra dualar, virdler, yakarışlar, bunların anlamları ve bunları okumanın faziletleri anlatılmıştır. Kitap, Arapça telif edilmiştir.⁵³ *Esmâü'l-erbaûn* olarak da bilinen bu eserin birçok nüshası tespit edilmiştir. Bunlardan birkaçı şöyledir: a. Süleymaniye Ayasofya, K. 1870 (13 varak). Bu nüshanın adı, *Şerhü'l-esmâ-i'l-erbaûn*'dir. b. Süleymaniye, Ayasofya, 377. Bu nüshanın ismi, "*Erbeûne ismen ve hassatuh*"dur. c. Beyazıt Devlet Kütüphanesi 1314. Bu nüshanın adı, *Şerhü'l-esmâ-i'l-hüsnâ*'dir. d. Milli Kütüphane A005133-03 23b-33a. Bu nüshanın adı *Esmâu'l-azam*'dir. e. Adana İl Halk Kütüphanesi 140, (85a-87a). Bu nüshanın

⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bk. Koyuncu, "Bursalı Subhî Mehmed ve Manzum Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi", 31/175-193.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bk. Külekçi, *Esmâ-i Hüsnâ Şerhü İbn İsa Saruhânî*; Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsa-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı", 1-34.

⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bk. Kızılabdullah, *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Manzum Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*, 2004.

⁵⁰ Ayrıntılı bilgi için bk. Koyuncu, "16. Asır şairlerinden Nahîfî'nin manzum esmâü'l-hüsnâ'sı: şerh-i şâfi", 11/121-163.

⁵¹ Yılmaz, "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsa-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı", 1-34.

⁵² Ömer Faruk Harman, "İdrîs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21: 478-480; Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, *Mevzuatü'l-ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*, 251, 290-291; Kılıç, *İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, 46.

⁵³ Şihabeddin es-Sühreverdî, *el-Esmâ-i-İdrisiyye* (Dâru'n-Neşr el-Mektebeti'l-Câmiatiü Melik-i Suûdî: 1202/1787).

adı, *Risale fi havâssi menafi-i esmâü'l-hüsnâ*'dır.⁵⁴ f. Milli Kütüphane, 06 Mil Yz A 9084/6, 107b-127b. Eser, *Risâle-i Çihil-Nâm* adını taşımaktadır.

Muhammed et-Tunusî'nin *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdiyye*'si bu eserin esas alındığı bir başka eser olarak zikredilebilir.⁵⁵ *Esmâ-i İdrisiyye*'yi konu alan farklı bir eser de Şihâbeddîn Yahya b. Habeş es-Suhveredî'nin (ö.549/1154) *Çihil-nâm*'ıdır. Yazma, Kostamonu İl Halk Kütüphanesi'nde, 37 Hk 722/2 numarası ile kayıtlıdır.⁵⁶ *Esmâ-i İdrisiyye*'yi bahis konusu yapan eserler, mensur olarak telif edilmiştir. *Esmâ-i İdrisiyye*'nin manzum olarak anlatıldığı tek eser olarak *Çihil-nâm-ı Manzûm*'dur. Eserin müellifini tespit etme düşüncesiyle çalışmanın bu kısmından sonra Fezâyî mahlaslı şairler hakkında bilgi verilecektir.

3. FEZÂYÎ MAHLASLI ŞAİRLER

Yapılan araştırmalarda Fezâyî mahlasını kullanan bir şaire ulaşılabilmektedir. Asıl adı Mehmed olan bu şair, Edirnelidir. Şair, Edirne'nin önemli kalem erbabı arasında gösterilmiş, Derviş Mehmed unvanıyla anılmıştır. Şair hayatının bir döneminde, bir müddet dünyadan el etek çekerek tasavvufa yönelmiştir. Daha sonra ticaretle uğraşmıştır. Şairin birkaç gazeline ulaşılmıştır.⁵⁷

4. FEZÂYÎ VE KÜLLİYÂTI

Fezâyî hakkındaki bilgiler, bir mecmuada tespit edilen ve şaire ait olan beş eserden faydalanılarak verilmiştir. Mecmuanın ilk eseri olan *Hediyyetü'l-ahbâb*'da “der-Beyân-ı hatm-ı kitâb” başlığı altında şairin yaşadığı döneme ait bir tarihe ulaşılmıştır: “*Bu söziñ tārîh oldı bu kelâm/Bil cemâzi ğurresinden iy hümâm; Hicretinden heşt-şad u heştâddur/Lutf-ı Haq hatm itmede imdâddur*” (vr.21a). Mecmua, 01 Cemaziyel Evvel-Ahır 880 / 01 Eylül-Ekim 1475 tarihinde telif edilmiştir. Buna göre Fezâyî'nin XV. yüzyıl şairi olduğu söylenebilir. Yukarıdaki tarih göz önüne alındığında, *Çihil-nâm-ı Manzûm*'un en eski havvass-ı esmâ-i hüsnâ örneklerinden biri olduğu ileri sürülebilir.

Mecmuada iki yerde geçen “Gazeliyyât-ı Derviş Fezâyî” (33a ve 52b)⁵⁸ başlığında ve mahlas beyitlerinde Fezâyî mahlası kullanılmıştır. Aynı başlıklarda şair kendisini “Derviş” unvanıyla tanıtmıştır. Mecmuada, Farsça bir gazele yer verilmesi (80a), şairin gazel yazacak kadar Farsçaya

⁵⁴ Adem Çatak, *Şihâbeddîn Sühveredî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı* (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007), 49-50.

⁵⁵ Muhammed et-Tunusî, *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdiyye* (Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türâs, 1426/2005).

⁵⁶ Şihâbeddîn Yahya b. Habeş es-Suhveredî (549/1154), *Çihil-Nâm*, Kostamonu İl Halk Kütüphanesi, nr. 37 Hk 722/2, vr. 75b-79b.

⁵⁷ Mustafa Safâyî Efendi, *Tezkire-i Safâyî (nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eşâr): inceleme-metin-indeks*, Haz. Pervin Çapan (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005), 494-495; *Râmiz ve âdâb-ı zurafâ'sı (inceleme-tenkidli metin-indeks-sözlük)*, Haz. Sadık Erdem (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1994), 238-239; Sâlim Efendi, *Tezkiretü'ş-suarâ*, Haz. Adnan İnce (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005), 548; Haluk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, 1988), 149.

⁵⁸ Fezâyî'nin Gazeliyyât bölümü, *Fezâyî Divanı (15. Yüzyıl)* adıyla yayımlanmıştır. Bu eser, şair hakkında yapılan ilk çalışma özelliği taşımaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Özer Şenödeyici-Halil Sercan Koşık, *Fezâyî Divanı (15. Yüzyıl)*, (Ordu: Serüven Kitabevi, 2015).

hâkim olduğu kanaati uyandırmıştır. “Ve lehü” gibi edatların, aynı yazı karakterinin, aynı mürekkebin kullanılması gibi kalem birliğini gösteren unsurlar, mecmuadaki bu eserlerin Fezâyî'ye ait olduğunu göstermektedir. Bunlar, mecmuada şu sıraya göre yer almıştır:

a. Hediyetü'l-ahbâb: Eser, 1b-21a arasında yer almaktadır. Marifet, takva, insan-ı kâmil, salık-i meczub, taklid, âlem-i suğra, âlem-i kübra, tevhid çeşitleri gibi tasavvufî konular ele alınmıştır.

b. der-Beyân-ı Makâmât-ı Dervîşân: Eser, 21a-25a arasındadır. Bir dervişin taşınması gerektiği özellikler, dervişliğin makamları, âyetlerin manzum açıklamaları bahis konusu edilmiştir.

c. Çihil-nâm-ı Manzûm: 25a-33b varakları arasında yer alan, çalışma konumuzu oluşturan bu eser, bir havâss-ı esmâ-i hüsnâ özelliği taşımaktadır. Metinde Allah'ın kırk ismi ve bunların faydaları anlatılmıştır.

d. Kitâbü Şer'iyetü'l-Erbâb: 34a-52a varakları arasında yer almaktadır. Bu eser, manzum bir ilmihâl özelliği taşımaktadır.

e. Gazeliyyât-ı Dervîş Fezâyî: Bu eser, daha önce 33b-34a'da yarım bırakılan gazellerin yeniden yazılmış hâlidir. Hurûf-ı hecâya göre yazılan eser, 52b-81b varakları arasındadır.

5. ÇİHL-NÂM-I MANZÛM'UN MUHTEVA ÖZELİKLERİ

Manzumede, esmâ-i hüsnâdan kırk isim, bunların özellikleri, esmânın ne zaman, ne kadar ve nasıl okunması gerektiği anlatılmıştır. Bu özelliklerinden dolayı eser, havâss-ı esmâ-i hüsnâ özelliği taşımaktadır. Eser, manzum metinlerde bir gelenek hâline getirilen besmele, tevhid-münâcât, na't bölümlerine dikkat edilmeden yazılmıştır. Metinde esmâ-i hüsnâlar birer başlık hâlinde verilmiş ve esmâya birer dua ilave edilmiştir. Metin, şu bölümlerden oluşmuştur:

5.1. Giriş ve Sebeb-i Telif Bölümü

Çihil-nâm-ı Manzûm'un giriş ve sebeb-i telif bölümleri oldukça kısa tutulmuştur. İç içe geçen bu bölümler, 2 beyitle sınırlandırılmıştır. Bu beyitlerde Allah'ın yüce 40 ismi, bunların birçok özelliğinin olduğu ve esmâyı okuyanların Hak katında has bir mertebeye erişecekleri anlatılmıştır.

5.2. Konunun İşlendiği Bölüm

5.2.1. Esmâ ve Hasiyetleri

Bahsi geçen kırk isim ve bunların başlıca hasiyetleri metindeki sıraya göre şöyledir: **İsm-i evvel er-Rabb**: Bu isim, insanı ulular katında yüceltir ve gönlünü aydınlatır. **İsm-i düvvüm el-İlâh**: Fakirlikten kurtarır. **İsm-i sevvüm Allâh**: Cümle maksudu müyesser kılar. **İsm-i çehârum er-Rahmân**: Ucb, buğz, kibir, kin, gönül soğukluğu gibi kötü huylardan arındırır. **İsm-i pencüm el-Hayy**: Çaresiz hastalıkları tedavi eder. **İsm-i şeşüm el-Kayyüm**: Gamı giderir, hafızayı kuvvetlendirir, fakirlikten kurtarır. **İsm-i heftüm el-Vâhid**: Her türlü düşmandan emin kılar. **İsm-i heştüm ed-Dâ'im**: Dertlilere devâdır, idarecilere güç sağlar. **İsm-i nühüm es-Samed**: Büyük günahların bağışlanmasına, hastalıkların tedavisine vesiledir. **İsm-i dehhüm el-Bârî'e**: Düşmanı bertaraf

eder. **İsm-i yazdehüm el-Kebîr:** Yöneticinin düşmanlarını alt etmesi ve kişinin borçtan kurtulmasında etkilidir. **İsm-i düvâzdehüm el-Bârî:** Yılan, karınca, sihir ve düşmanlardan korur. **İsm-i sizdehüm ez-Zâkî:** Ruhanî bir teshirde etkilidir. **İsm-i çârdehüm el-Kâfi:** Cümle murada eriştirir. **İsm-i pânzdehüm en-Nakî:** Haksız yere mahpus olan birini kurtarır. **İsm-i şânzdehüm el-Hannân:** Garip hâlleri görmeyi sağlar ve ruhanîleri teshir eder. **İsm-i hifdehüm el-Mennân:** Gamı dağıtır, malına ve soyuna bereket verir ve kişiye itibar kazandırır. **İsm-i hicdehüm ed-Deyyân:** Kaybedilen malı bulmada ve düşmanlara karşı etkilidir. **İsm-i nüvâzdehüm el-Hâlık:** Kaybolan bir kişinin bulunmasını sağlar. **İsm-i bistüm er-Rahîm:** İki kişinin arasındaki gönül soğukluğunu giderir. **İsm-i bist ü yeküm et-Tâmm:** Cümle işleri düzeltir, ululukta şöhret sağlar. **İsm-i bist ü düvvüm es-Samed:** Manevi ilmin kapıları ve gayb âlemi açılır, kişiyi yönetici yapar. **İsm-i bist ü sevvüm el-'Allem:** Şahsı devlet sahibi yapar. **İsm-i bist ü çehârüm el-Hakîm:** Aralarında soğukluk bulunan sevgililerin gönüllerinde muhabbet uyandırır. **İsm-i bist ü pencüm el-Mu'îd:** Perişan olan bir insanın hâlet-i ruhanîsini giderir. **İsm-i bist ü şeşüm el-Hamîd:** Derde dermana ve türlü nimetlere vesiledir. **İsm-i bist ü heftüm el-'Azîz:** Devlet ve izzet sahibi yapar. **İsm-i bist ü heştüm el-Kâhîr:** Düşmanı etkisiz hâle getirme, kişiyi rezil, hasta etme ya da birinin gönlünü kazanmada etkilidir. **İsm-i bist ü nühüm el-Karîb:** Fakirlikten kurtarır. **İsm-i siyum el-Müzîll:** Hastalığı giderir, kişiyi sultan yapar. **İsm-i sî ü yeküm en-Nûr:** İşi bağlanan kişinin işini açar. **İsm-i sî ü düvvüm el-'Âliye:** Kişiyi insanlar arasında itibar sahibi yapar. **İsm-i sî ü sevvüm el-Kuddûs:** Hakk'ın rahmetine vesiledir. **İsm-i sî ü çehârüm yâ Karîb:** Hastayı iyi eder, düşmanı yok eder. **İsm-i sî ü pencüm el-Mübdî:** Bir şeyhe insanlar nezdinde itibar kazandırır. **İsm-i sî ü şeşüm el-Celîl:** Kişiyi meşhur eder. **İsm-i sî ü heftüm el-Mahmûd:** Günahın affına, fakirin zenginleşmesine sebeptir. **İsm-i sî ü heştüm el-Kerîm:** Nimete bereket verir. **İsm-i sî ü nühüm el-'Azîm:** Derde dermandır, düşmanları yok eder, kişiyi halk içinde saygın yapar. **İsm-i Çihilüm el-'Acîb:** Kişinin sıkıntılarını giderir.

Kırk isim arasında ikinci sırada yer alan el-İlâh, 2 beyitle en az açıklanan isim olurken on üçüncü isim olan ez-Zâkî ise 18 beyitle en çok hasiyeti açıklanan isim olmuştur. Şair, "*İsm-i evvel Sübhâneke lâ-İlâhe illâ ente yâ Rabbe külli şey'in ve vârişehü, İsm-i düvvüm yâ İlâhe'l-âliheti'r-refî' celâlühü*" örneklerinde görüldüğü gibi esmâyı Farsça sıra sayı sistemine göre yazmıştır.

5.2.2. Nefsî Terbiye

Manzumede esmânın beklenen hasiyeti vermesi, bazı şartlara bağlanmıştır: Öncelikle, her ismin zikrinde değişen bu şartlar arasında perhize ayrı bir önem verilmiştir. Evin hâline, elbisenin temiz olmasına dikkat edilmiştir. Esmâdan beklenen faydaların görünmesi, şahsın üç, yedi, on iki gün oruç tutması ya da kırk gün halvette kalması, kırk gün et yememesi şartlarına bağlanmıştır.

5.2.3. Esmânın Yazıldığı Nesnelere

İsimler, genellikle beyaz bir ipek kumaşa, çini kâseye, kağıda, geyik derisine, levhaya ve koyun çiğerine yazılmıştır. Yazılı nesnelere misk ve zaferan sürülerek gömülmüş, evin üst eşğine konulmuş ya da içeceklere katılmıştır.

5.2.4. Esmânın Zikir Sayısı

Metinde, isimlerin zikir adedine ayrı bir önem verilmiştir. Esmânın yedi, on, on beş, iki dokuz (on sekiz), yirmi dört, yirmi beş, yirmi yedi, kırk, elli, altmış üç, yüz, yüz yirmi bir, iki yüz, bin, bin bir, beş bin kez zikredilmesi tavsiye edilmiştir.

5.2.5. Esmânın Okunma Zamanı

İsimlerin zikrinde gün olarak daha çok çarşamba, pazar, pazartesi, cuma günleri tercih edilmiştir. Bazen de zikrin günlük bir vird olması gerektiği belirtilmiştir. Zaman dilimi olarak da namaz sonraları, gün doğumu, güneşin koç (hamel), jüpiter (müşterî) burcunda bulunması öne çıkarılmıştır.

5.3. Bitiş Bölümü

Manzumede “hatîme” gibi bir başlık olmadığı gibi bu mahiyette herhangi bir ifadeye de yer verilmemiştir. Yalnız, otuz üçüncü ismin hasiyeti anlatılırken bir kişinin erbain esmâyi, bahsi geçen şartlara göre okuması ve vird edinmesi durumunda ilahî rahmete mazhar olacağı belirtilmiştir. Bu beyitler, metnin bitişini haber veren ifadeler olarak kabul edilebilir.

6. ÇİHL-NÂM-I MANZÛM'UN ŞEKLİ ÖZELLİKLERİ

Çihil-nâm-ı Manzûm, mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. Eserdeki beyit sayısı 229 olarak tespit edilmiştir. Manzumede, divan şiirinde en çok tercih edilen vezinlerden biri olan *Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün* kalıbı kullanılmıştır. Fezâî'nin aruz ölçüsünü kullanma hususunda pek başarılı olduğu söylenemez. Aşağıdaki beyitlerin ilk mısralarının son tefilelerinde vezin aksamaktadır. Vezin kusurları metin içerisinde gösterildiğinden burada birkaç örnek yeterli görüldü.

Daği derviş olsa dünyâsı olmasa

Giceden ir ne yiyesi olmasa (b.33)

Begliği içinde işâbet ola ol

Cümle düşmânlar aña bulmaya yol (b.45)

Eserde imâle kusurlarına da sıklıkla rastlamak mümkündür. Aşağıdaki beyitlerde koyu puntoyla gösterilen hecelerde imâle sayının fazlalığı dikkat çekmektedir:

Yedi kez okuyuben oturasın

Ulular katında devlet bulasın (b.4)

Cümle işi iylüge yüz dutısar

Key ululukda o meşhûr olısar (b.134)

Ayrıca bazı kelimelerin yazımında bir tutarsızlık göze çarpmaktadır. Başlangıçta bir imlâ hatası gibi görünen bu durum, vezin açısından değerlendirildiğinde bunun bir hata olmaktan öte bilinçli bir tercih olduğu söylenebilir. Metinde 19 kez geçen “daği” kelimesi, veznin kısa heceye ihtiyaç duyduğu durumlarda, kelimenin doğru yazımı olan **دخی** (daği) şekli benimsenmiştir (b.28,29,67,157,178,196 ve 205). Ölçünün uzun hece gerektirdiği durumlarda ise kelime **داحی** (dâği)

şeklinde yazılmıştır (b.19,33,43,58,65,74,82,86,133,155,161 ve 191). Benzer bir durum “dünyâ” kelimesinin imlasında da görülmüştür. Kelime, vezin gereği 2 yerde **دنیہ** (dünye) şeklinde (b.158 ve 163), 6 yerde ise **دنیا** (dünyâ) şeklinde yazılmıştır (b.6,33,70,101,217 ve 221). Kelimelerin farklı şekillerde yazılmasının şairin vezin kusurlarını düzeltmek için başvurduğu bir yöntem olduğu söylenebilir.

7. NÜSHA TAVSİFİ

Çihil-nâm-ı Manzûm, Çorum Hasan Paşa Bölge Yazma Eserler Kütüphanesinde 19 Hk 2127/3 arşiv numarası ile kayıtlıdır. Eser, bir mecmuanın 25a-33b varakları arasında yer almaktadır. Yazma, 210x140-160x105 mm ebatındadır. Mısra sayısı 16’dır. Öküz başı arma filigranlı kağıda kırma talik hatla çekilmiştir. Eserin başka nüshası tespit edilememiştir. Eserin içerisinde yer aldığı mecmuanın başı eksiktir. Mecmuanın varak numaraları sonradan verilmiştir.

Çihil-nâm-ı Manzûm’un ilk ve son beyitleri şöyledir:

Başı: *Vardurur kırk ism-i Bârî key ulu
Rûz [u] şeb vird eyleyendir bahtlu*

Sonu: *İki tokuz kez bu ism okuya
Haqq aña her işi âsân eyleye*

SONUÇ

Türk edebiyatında muhtevası Allah olan birçok tevhid, münâcât, esmâ-i hüsnâ yazılmıştır. Esmâ-i hüsnâlar daha çok şerh-i esmâ-i hüsnâ ya da havâss-ı esmâ-i hüsnâ olarak telif edilmiştir. *Çihil-nâm-ı Manzûm*, havâss-ı esmâ-i hüsnâ türünün özelliklerini yansıtmıştır. Eserde esmâ-i hüsnâdan kırk isim, bunlara ait hasiyetler, esmânın tesiri için gerekli şartlar, zikir adedi gibi hususlar anlatılmıştır. Esmâ, başlıklar hâlinde tanzim edilmiştir. Esmâ arasında el-İlâh’ın iki beyitle en az, ez-Zâkî’nin on sekiz beyitle en fazla açıklandığı isimler olduğu görülmüştür. Eser, 229 beyit olarak telif edilmiştir.

Çihil-nâm-ı Manzûm, kaynaklarda hakkında bilgi verilmeyen Fezâyî adlı bir şair tarafından telif edilmiştir. Eserin XV. yüzyılın son çeyreğinde yazılması, şairin XV. yüzyılda yaşadığını göstermektedir. *Çihil-nâm-ı Manzûm* bir mecmuada bulunmuştur. 82 varaktan oluşan mecmuada, Fezâyî’ye ait *Çihil-nâm-ı Manzûm*’un dışında *Hediyyetü’l-ahbâb*, *der-Beyân-ı Makâmât-ı Dervîşân*, *Kitâbü’ş-Şer’iyyetü’l-erbâb*, *Gazeliyyât-ı Dervîş Fezâyî* adlı dört eser tespit edilmiştir.

Edebiyatımızda farklı dillerde yazılan bazı mensur eserler, nazma çekilmiştir. *Çihil-nâm-ı Manzûm* da Hz. İdris’e atfedilen ve daha çok *Esmâ-i İdrisiyye* olarak bilinen mensur bir münâcâtın nazma çekilmiş hâlidir. *Esmâ-i İdrisiyye*’yi şerh eden başka eserler de yazılmıştır. *Çihil-nâm-ı Manzûm*, manzum olarak telif edilmesi bakımından diğerlerinden ayrılmıştır. Yazılan manzumensur esmâ-i hüsnâlarda genellikle Allah’ın doksan dokuz ismi anlatılırken *Çihil-nâm-ı Manzûm*’da isimlerin sayısı kırkla sınırlandırılmıştır. Eserin XV. yüzyılın son çeyreğinde yazılması, çalışmayı önemli kılan başka bir husustur. Eser, şu ana kadar ulaşılan en eski tarihli esmâ-i hüsnâlardan biridir.

8. METİN

Ve Lehü Çihil-nâm-ı Manzûm
Fâ'îlâtün Fâ'îlâtün Fâ'îlün

[25a]

1. Vardurur kırk ism-i Bârî key ulu
Rûz [u] şeb vird eyleyendir bahtlu
2. Vardurur her birisi-çün çok havâş
Hâk katında okuyanlar oldı hâş

İsm-i Evvel Sübhâneke Lâ-İlâhe İllâ Ente Yâ Rabbe Külli Şey'in ve Vârişehü

3. Budurur hâşiyet evvel ki ism bil
Ulular katına buldukça sebîl
4. Yedi kez okuyuben oturasın
Ulular katında devlet bulasın
5. Çok okursañ gönlîni rûşen ider
Şüphesi olanlarıñ şirki gider
6. Yâ ümidiñ var-ısa bir kimseden
Uşrevî olursa yâ dünyâ vü dîn
7. Rûz-ı yek-şenbe bunı gün toğıcağ
Hayr olur yigirmi dört okuyıcağ
8. Maflüb olan dağı ser-keş olsa ger
Tâlib olan pâk olsun ser-be ser
9. Yüz yigirmi bir nöbet okusun
Bir yiyecek nesneye dü-şenbe gün
10. Yidüresin soñradan ol nesneyi
Olur key irgöre isterseñ neyi

İsm-i Düvvüm Yâ İlähe'l-Âliheti'r-Reft̃ Celâlühü

11. Ger fakîr olsa bu ism bir kişi
Günde on beş okumağ olsun işi
12. Tâ yigirmi güne dek merkün müdâm
Kendüye ne ister-ise ola râm

İsm-i Sevvüm Yâ Allâhü El-Mahmûd Fî-Küllî F'âlihî

13. Vardurur üçünci isme hişşe hem
Emr-i Ḥaḡ dut irmesün gönliñe ğam
14. Cum'a ğün ba'de's-salâ bu ism sen
İki yüz kez okuyasın tâ ki sen
15. Cümle maḡşûduñ müyesser olsar
Oñmaġa yüz duta işiñ ne ki var

İsm-i Çehârum Yâ Rahmânu Külli Şey'in ve Râhîmehü

16. Budurur hâşiyet-i dördünci ism
Ger dil-âzârî vü bed-hü olsa kim
17. Aḡ ḡarîr üzre bu ism yazalar
Müşk za'ferân birle yerde gömeler
18. Gide andan 'ucb [u] buġz [u] kibr ü kîn
Kibr ü kîn dutan kişi dutmaya dîn
19. Daġi evlene bir kişinüñ sevdüġi⁵⁹
Sözün işitmez dutulmaz didüġi
20. Rûze olsun üç ğün ol bu dem işid
Ġünde yüz kez okumaġı sen iş id
21. Ba'd-ezân hamâma varsun ol kişi
Ḳapısı ḡibleye ola tâ işi
22. Eylüġe dönüp murâdın bula ol
Devlet-ile 'izzete yol bula ol
23. Yaza bu ismi şaġ el ayâsına
Geliser maḡlûb ol dem yanına

[26a]

İsm-i Pencüm Yâ Ḥayyü Ḥîne Lâ-Ḥayye Fî-Deymümyetihi Li-Mülkihi ve Baḡâihî

24. Oldurur hâşiyet beşinciniñ
Key marîz olsa katıñda yoldaşuñ
25. Ehl-i ḡikmet cümle 'âciz ḡalsalar
Derde dermânın anuñ bulmasalar

⁵⁹ Mısrada vezin bozuktur.

26. Yazalar bu ism çini kâseye
Müşk za'ferân birle şöyle eyleye

27. Kâse içre şekeri şerbet ide
Şerbet içürelere şîhhat vire

28. Hem daği şıdık-ıla her gün okusa
Ömür uzun ola olmaya kışa

İsm-i Şeşüm Yâ Kayyüme Felâ Yefütü Şey'ün Min-İlmihî Velâ Ye'uduhü

29. Hem daği altıncı isme hâşşe bu
Göñli ğamgîn cânı olsa ğuşşalu

30. İlm okur 'aqlında nesne dutamaz
Ne kadar okusa ezber idemez

31. Okusun ba'de's-salâvât şubhı anı
Günde yigirmi yedi kez ol bunı

32. 'Akl zeyrek ola hıfz ide revân
Tab'î nâzik ola rüşen ola cân

33. Daği dervîş olsa dünyâsı olmasa⁶⁰
Giceden ir ne yiyesi olmasa

[26b]

34. Çün hamel burcına irse âfitâb
Okusun dü-şenbe gün feth ola bâb

35. Yüz yigirmi okuyasın bâ-'aded
Faqr elinden derdlüye budur meded

İsm-i Heftüm Yâ Vâhidü'l-Bâki Evvelü Külli Şey'in ve Âhîrihü

36. Var hâşşiyet nice yedinci isme-çün⁶¹
Çok fevâ'id var okuyanlar için

37. Ger ola bir kimseniñ çok düşmeni
Ġusl-ile elli kez okusun bunı

38. Öyle vaqtinde namâzdan soñra ol
Tâ ki bula cümle maqşûdına yol

39. Mâr [u] 'akreb aña bulmaya zafer
Böyle dimiş bu sözi ehl-i hüner

⁶⁰ Mısrada vezin bozuktur.

⁶¹ Mısrada vezin bozuktur.

İsm-i Heştüm Yâ Dâ'imü Bilâ-Fenâ'n Velâ-Zevâle Li-Mülkihi

40. Bil sekizinciye hâşşe böyledür
Bir kişiniñ işi bağlanmışdurur
41. Rûze olsun üç gün o kişi müdâm
Günde yüz nevbet okusun hem tamâm
42. Cümle hâcetler olırsadır revâ
Derd-mend olanlara budur devâ
43. Pâdişâh dañi ister olsalar
Hüküm içinde sâbit olmak ser-be ser
44. Oruç ayınıñ yigirmi yedisi
Olcağ nakş ide bir levha başı
45. Begligi içinde işâbet ola ol⁶²
Cümle düşmânlar aña bulmaya yol

İsm-i Nühüm Yâ Şamedü Min-Ğayri Şebihin Felâ Şey'e Ke-Mişlihi

46. Hem tokuzuncısı-çün budur havâş [27a]
Bunı işidüp dutanlar olur hâş⁶³
47. Bir kişi nefisine hayr eylemese
Çok livâta çok zinâlar eylese
48. Müşteri vaktinde bu isim revân
Okuya biñ bir kez bu isim hemân⁶⁴
49. Yedüğüni ol halâlından yisün
Bir harâm olandan ibâ eylesün
50. Emr-i Hağ-ıla bu işler gidiser
Devlet-i hürşide hem ser olısar
51. Yaza bu ism hem bir kâseye⁶⁵
Müşkle za'ferân-ıla zeyn eyleye
52. Yuyalar şu-ıla çanak içini
Ki eyü ider o şuyı içeni

⁶² Mısrada vezin bozuktur.

⁶³ Mısrada vezin bozuktur.

⁶⁴ Mısrada vezin bozuktur.

⁶⁵ Mısrada vezin bozuktur.

53. Yaza geyik derisinün üstine
Müşk za'ferân birle sen bunı şına
54. Mumlayup ol deri koyı bardağa
İçiresün eyüdüür şayru şağa
55. Anlar-ıla kimse olmaya 'adū
Böyle dimişler bu sözi ey 'amū

İsm-i Dehhüm Yâ Bārî'e Külli Şey'in Li-Ḳuvveti Bidāyetihî Li-Vaşfihî

56. Bunı dimişler onuncıya havāş
Çok okı olmak dilerseñ anı hāş
57. İdesin bir levha üç mişkâlden
Naşş idesin üstine bu ism sen
58. Yana kıya bu levh balık kırnına
Ḳursakı göm daḫi ḫabt-dil vaktine
59. İsm-i ḫaşmîñ levha yazılmaḫ gerek
Dili bağlana o dem ḫaşmîñ gerek
60. Kırk gün okur olsa biñ kez kim bunı
Bir cemā'at küll-i rūḫānî anı

61. Ortaya alup mu'āvin olalar
İstedüḡi gibi iylik ideler

[27b]

62. Budurur şart ki ḫayevān yemesün
Perhiz eylemege çok cehd eylesün

İsm-i Yazdehüm Yâ Kebirü Ente'llāhü'l-Lezi Lā-Tehtedî'l-'Uḳūlu Li-Vaşfi 'Azametihî

63. On birinci isme hem-çü hāşşe var
Olursa 'aḫlın seniñle diñle yār
64. Bir ulu düşse ululukdan işid
Yedi gün sen oruç olmaḡı iş id
65. Daḫi perhiz ide ḫayvān yemeye
Okuya biñ bir dil ḫoş eyleye
66. Cümle düşmānı anıñ maḡlup ola
Şart budur isme şidḫ ḫoş ola
67. Hem daḫi çok olsa borcun ey hümām
Her gün okumaḡı 'ādet id müdām

İsm-i Dûvâzdehüm Yâ Bâri E'n-Nüfûse Bilâ-Misâlin 'Alâ Min-Ġayrihi

68. On ikinci isme hâşiyet budur
Her ki bu ism olur-ısa çok okur
69. Cāzû [vü] mār u mūr itmeye kār
Her maraz def' olırsadır ne ki var
70. Ehl-i dünyā olısar himmet çok
Düşmeni ma'dûm olısar haşm yok

İsm-i Sîzdehüm Yâ Zâkıyyü eṭ-Ṭâhirü Min-Küllü Āfetin Li-Ḳudsîhi

71. On üçünciye bu olmuşdur havâş
Her ki bu ism okudu olur hâş
72. Evvelâ çâr-şenbe gün ğusl eylesün
Câme'i pâk evi halvet eylesün
73. Biñ bir kez elli nevbet okusun⁶⁶
Hem yaramaz endişe eylesün
74. Terk ide cümle menâmi işleri
İtmesün dañi temen cünbişleri
75. Yedi âdem geliser rûhâniden
Ser-pûş olmuş kamu halk-ı hüsün
76. Ṭurısarlar ol erin karşıısına
Nice söz söyleyeler ṭapusına
77. Anlara ol hiç söz söylemesün
Okusun bu ism aslâ ṭurmasun
78. İdeler anlar saña ay âdemî
Kılma rencide bizi der-'âlemi
79. Her ne istersen dile bizden anı
Getürelüm râzî idelüm seni
80. Ba'd-ezân bu diye budur hâcetim
Diyicek dutar mısız emrim benim
81. İyü yavuz baña bir iş olıcağ
Ḥâzır oluñ dimeñüz yaqın ırak

[28a]

⁶⁶ Mısrada vezin bozuktur.

Çatuñuzda her sözüm olsun kabûl
Diye bunlar dañi eyle olsun ol

82. Bu kadar vardur ki perhîz idesiz
Tâ ki bu yolda helâk olmayasız

83. Duralar anlar tevâzu' ideler
Her ne istersen ol olsun diyeler

84. Bu kişi durmaya ism okuya
Râzî olsun senden ol nüker diye

85. Dañi istesün olardan bir nişân
Viriser anlar da bir mühr hemân

86. Her kaçan gösterse mühr anlara
Hoş itâ'at kıla anlar bunlara

87. Eyü olmaz korķu da'vet idicek
Oldururlar da'vetesin korķucek

İsm-i Çârdehüm Yâ Kâfi el-Müvessi' Limâ Ğalaka Min-‘Aşâyâ Fazlihî

88. Vardur on dördünci için hem havâş [28b]
İ'tikâd birle okuyan olur hâş⁶⁷

89. Müşkle za'ferân-ıla ey muhterem
Üst eşig üzre bunu şaklaya hem

90. Cümle maķşûdın murâdın bula ol
Doğrı olup oldı-ısa Ğaķķ'a kul

İsm-i Pânzdehüm Yâ Naķi Min-Küllî Ferdin Lem-Yerzahu Velem YuĞâlithü Fî'âlehü

91. On beşinciye havâş olmuş bular
Ğabs içinde olsa her kimse meger

92. Zâlim elinde giriftâr olsa hem
Cân u dil şehrin Ğarâba virse Ğam

93. Günde biñ kez okusun bu ism ol
Tâ Ğalâş olup bula Ğabs içre yol

⁶⁷ Mısrada vezin bozuktur.

İsm-i Şanzdehüm Yâ Ḥannānu Ente'l-Lezi Ves'ite Külle Şey'in 'İlmā

94. Budurur ḥāsiyyet on altıncıya
Yağlu olup yañar aşdan şovuya
95. Kırk gün olunca o ḥayvān yemesün⁶⁸
Meryemen işlere perhiz eylesün
96. Azucık birinci rûğān şir ile
Yoğurup hem yiye anı tuz ile
97. Hem gül-âb-ıla mevizi çok yiye
Kimse ile ihtilâṭ eylemeye
98. Bir makām ḥalvet ide ihtiyār
Okuya ol ism anda bî-şumār
99. Çok 'alāmetler görine orada
Korқudan gönlüñ gözün muḥkem ide
100. Virmeye dünyā kelāmından cevāb
Düşmeniñ almaḳ selāmın key şevāb
101. Mālik-i ervāḥ gelüp ol dem süvār
Heybet ile binüp aşlana ey yār⁶⁹
102. Bir ulu kuş eline konmuş ola
Da'vetisine selām virür ola
103. Şāhib-i da'vet ayağ üzre turup
Turmayup ism okıya 'izzet idüp
104. Tā ki ol diye aña ey ādemī
Bize di maḳşūduñı açğul demi
105. Budurur ḥācet bizim emr diyecek
Siz dutasız sürümüzi diyecek
106. Da'vet itsem ben sizi ḥāzır oluñ
Hem benüm ḥālūme siz nāzır oluñ
107. Her gelen ide itā'at ol ere
Şaf şaf olup karşına hem tura

[29a]

⁶⁸ Mısrada vezin bozuktur.

⁶⁹ Mısrada vezin bozuktur.

108. Çok 'alâmât-ı 'acâyib olusar
Şâhib-i da'vet gârâyib görüser

İsm-i Hifdehüm Yâ Mennânü Zü'l-İhsâni Kad 'Amme Külle'l-Hâlâ'iki

109. Budur on yedinci⁷⁰ isme hâşşe hem
Bunı okuyan kişi dutmaya gam
110. Bir kişinüñ karzı çok olsa meger
Okusun bu ism bi-had ser-be ser
111. Halk içinde i'tibâr çok ola
Mâl ü mülk esbâb u yârı çok ola

İsm-i Hicdehüm Yâ Deyyâne El-'İbâdi Küllü Şey'in Yekümü Hâdî'an Li-Rahbetihî ve Rağbetihî

112. On sekizinciye hâşiyet budur
Kendüsinden mâl [ü] mülk ola dūr
113. Müşk [ü] za'ferân-ıla bunı eze
Ağ harîr üstine bu ism yaza
114. Mâl habs olduğı yirlerde aşâ
El irişmez yirde ipin ide kışa⁷¹
115. Hağ Te'alâ viriser mâlın aña
İşidenler kalserlerdür taña
116. Ger sefer ider olursa bir kişi
Vardurur yolda harâmî teşvişi
117. Müşkle za'ferân-ıla ezsün bunı
Koya yük içinde şaklaya anı
118. Yazılır geyik derisi üstine
Gelmeye hergiz harâmî kaşdına

[29b]

İsm-i Nüvâzdehüm Yâ Hâlîka Men fi's-Semâvâti Ve'l-Arzi Küllün İleyhi Me'âdühü

119. On toközunciya hâşiyet budur
Okuben bu ism olmaz Hağk'a dūr
120. Gâ'ib olsa bir kişi iy pür-hüner
Kimesne bilmese andan bir haber⁷²

⁷⁰ On yedinci rakamı, nüshâda "on altıncı" şeklinde yazılmıştır.

⁷¹ Mısrada vezin bozuktur.

⁷² Mısrada vezin bozuktur.

121. Okusun ol kişi beş biñ kez bunı
İki rek'atda namâz kılup anı
122. Fâtiḥadan soñıra on kez okuya
Âyetü'l-kürsî on ihlâş okuya
123. Yaza geyik derisi üzre bunı
Yaşdığı altına koyuben bunı
124. Ya'nî gâ'ib olanı düşde göre
Akırbâsını anuñ sevindüre

İsm-i Bistüm Yâ Raḥîme Külli Şarîḥin ve Mekrûbin ve Ğıyâsehü ve Me'azehü

125. Hem yigirminciye bu olmuş havâş
Okuyanlar bunı küll oldı halâş
126. Ger dilerseñ 'aşkıñ-ıla bir kişi
Bî-karâr olmağ ola da'im işi
127. Müşk za'ferân birle kâğıda yazub
Bir büyük şuya o kâğıdı atub
128. Kendü adıyla anuñ adın ile
Kâğıdın içinde hem yazmış ola
129. Okuya biñ bir kenârında şuyuñ
Bî-karâr eyleyiser 'aşkıñ seniñ

İsm-i Bist ü Yeküm Yâ Tâmmü Felâ Taşifü'l-Elsünü Külle Celâlihi Li-Mülkihi ve 'İzzetihî [30a]

130. Vardurur yigirmi birinciye hem
Nice dürlü hâşşeler iy bü'l-ḥakem
131. On iki gün rûze olmaklık gerek
Ba'd-ezân ol da'vet eylemek gerek
132. Daḥi ḥayvânâta perhîz eylesün
Bil yigirm' beş iki üç gün okusun
133. Cümle işi iylüge yüz dutısar
Key ululukda o meşhür olısar

İsm-i Bist ü Düvvüm Yâ Şamedü'l-Bedâyi' Lemyettebi' fi-İnşâ'ihâ 'Avnen Min-Ḥalkihî

134. Hem budur yigirmi ikinci için
Vird idüp okuyalar merd için

135. 'İlm-i ma'nî hâşıl olısar aña
Keşf ola gâ'ib kalısarlar taña

136. Menfa'at çok dürlü hâşıl olısar
Devlet içre halka server olısar

İsm-i Bist ü Sevvüm Yâ 'Alleme'l-Guyübü Felâ Yefütü Şey'ün Min-Hifzihî

137. Budurur yigirmi üçünci için
Çok fevâ'id var okuyanlar için

138. Günde biñ kez okusa her kim bunı
Sâhib-i devlet idiser Hakk anı

İsm-i Bist ü Çehârüm Yâ Hakîm Yâ Ze'l-Enâti Felâ Yu'adilihü Şey'ün Min-Halkihî

139. Vardurur hem bu yigirmi dörd için
Dürlü hâşiyet okuyanlar için

140. Her ki vird idinse bunı okusa
Tañ degil halk içre devlet buldusa

141. Birinüñ mañbüb ser-keş olsa hem
Kendüvi öldürse bu derd ile jam

142. Biñ bir kez okuya bir nesneye⁷³
Tâ ki ol nesneyi dil-ber de yiye

[30b]

143. Bir hıttâyı kâğıd üzre yazalar
El erişmez yerde aşakoyalar

144. Olısar 'aşkında ser-gerdân anıñ
Emriñe mañküm olısar dil-berin

İsm-i Bist ü Pencüm Yâ Mu'iddü Mâ Efnâhü İzâ Bereze'l-Halâ'ıku Li-Da'vetihî Min-Meñâfihî

145. Var bu yigirmi beşinci ism için
Dürlü hâşiyet okuyanlar için

146. Ger olursa bir kişi şüride-hâl
Gitmiş ola tâ elinden mülk [ü] mâl

147. Okuya üç yüz yigirmi bir bunı
Sen ikindü vaqt ardınca anı

⁷³ Mısrada vezin bozuktur.

148. Çok murâda irgöre ol âdemi
Bağlana o dem dili açmaz demi

İsm-i Bist ü Şeşüm Yâ Ḥamidü El-Fi'âle Ve'l-Mün'im 'Alâ Cemî'i Halkihî Bi-Luḫfihî

149. Bu yigirm' altıncıya var ḥāşşe hem
Okuyan kişide hem olmaya ğam
150. Viriserdür Ḥaḳḳ aña dürlü ni'am
Derd-mend olduñsa iste derde em
151. Okumak içinde taḳşir eyleme
Ġayrıya hem kendi surriñ söyleme

İsm-i Bist ü Heftüm Yâ 'Azizü'l-Men'ü'l-Ġalibü 'Alâ Emrihi Felâ Şey'e Yu'âdilühü

152. Budurur yigirmi yedinci isim
Ehl-i dil bu yerde etmiş bir resim
153. Okusañ bu ism ger sen bi-şumâr
Devlet [ü] 'izzet seniñle ola yâr
154. Ḥâm kişiden daḫi yüzüñ eyleye
Müm içinde ol yüzüñi gizleye
155. Yedi kez bir şu kenârında bunı
Okuyup şu içre bıraksun anı
156. Okusun bu ism altmış üç daḫi
Viriserdür saña çok ni'met aḫî
157. Dünyede yokluk ğamın çekmeyesin
Devlet [ü] 'izzetle server olasin
158. Bu kadar vardır ki perhiz eylegil
Hemîn yoldaşına râziñ dimegil⁷⁴
159. Okuğil üç biñ yigirmi iki sen
Her gün iḫlâş-ıla derim saña ben
160. Daḫi ol dem kendü üzre üfüre
Hem zemîm-i aḫlâk kendün süre
161. Az yiye vü az içe az uyuya
Okuya Qur'ân zikri diñleye

[31a]

⁷⁴ Mısrada vezin bozuktur.

162. Dünyede ol resme ola şevketi
Devlet-ile bulısardır rıf'ati

İsm-i Bist ü Heştüm Yâ Kâhirü Zü'l-Beşî's-Şedidi Ente'l-Lezî Lâ-Yuṭâku İntikâmuhü

163. İsm yigirmi sekizinci budur
Budurur deryâ-yı şıdķ içinde dür
164. İki leşker zâhir olsa nâ-gehân
İstesen biri birin şınmaķ i hân
165. Fitne düşmüş olsa 'âlem içine
Leşker-i a'lâ ṭolup yeryüzine
166. İ'tikâdın pāk idüp bu ism sen
Saña direm tevbe kıl gel Hâķķ'a sen
167. İki leşker üzre okuyup bunu
Bağladım di düşmeniñ her 'uzvını
168. Gör ki Hâķķ emriyle n'olisar bunu
Bî-mecâl ola şıyalar hep bunu
169. Redd ola yâ şulh olıardur biliñ
Yâhûd kalıp ṭağıla ol leşkeriñ⁷⁵
170. İsteseyñ bir kimseyi öldüresiñ
'Âlemiñ halkı aña güldüresiñ
171. Yedi gün biñ bir kez oķu sen bunu
Düşmeniñ oldur dimişem saña ben
172. Yâhûd bîmâr eylemek isteyesiñ⁷⁶
Gülşen-i hüsnin anuñ soldurasıñ
173. Yâhûd 'aşıķ idesin saña özin
Olasın cânân katında sen güzîñ
174. Yazasın bir aķ harîriñ üstine
Kıbleden yaña dîvâriñ dibine
175. Gömesin biñ 'izz-ile bu ism sen
Böyle eylesün 'acâ'ib isteyen

[31b]

⁷⁵ Mısrada vezin bozuktur.

⁷⁶ Mısrada vezin bozuktur.

176. Bî-ķarâr eyleye 'aşķn bes anı
Okuyup her gün yigirmi beş bunı
177. Bir ĥarîr evrâķ üzre yaz daĥı
Yüküñ içinde ķor olsañ iy aĥı
178. Görmeye hergiz ziyân ehl-i mâ'il
İ'tikâd eyle ki olasın ehl-ĥâl⁷⁷

İsm-i Bist ü Nühüm Yâ Ķarîbü'l-Müte'âli Fevķa Külli Şey'in 'Ulüvvü İrtifâ'ihî

179. Bu yigirmi tokuzuncı ism için
Çok fevâ'id var okuyanlar için
180. Faķr olsa bir kişiniñ der-cihân
Böyle dimiş bu sözi ehl-i lisân
181. Dutsa hoşdur şıdķ-ıla üç gün oruç
Nefsine zulm itmesün cânna güç
182. Ķılsun üç rek'at namâz ol merd-i Ħaķ
Okuya ba'd ez-fâtiĥa hem di şıdķ
183. Süre-yi innâ enzelnâ okı⁷⁸
Gülşen-i kuds içre bülbül teg şaķı
184. Okuyasın yüz yigirmi beş bunı
Ķurtarısar Ħaķ 'azâbından seni
185. Ķurtula faķr-ıla maĥzün olmadan
Şâz olasın bu cihân içinde sen

[32a]

İsm-i Sıyüm Yâ Müzillü Külli Cebbârin Bi-Ķahri 'Azizi Sulţânihî

186. Hem otuzuncı için budur ĥavâş
Okuyan oldı âvâm içinde ĥâş
187. Her ki ister olsa sulţân olmaĥı
Yâ cihânda derde dermân bulmaĥı
188. Şıdķ niyyet birle her gün okusun
Derviş olsun adını Sulţân kosun

⁷⁷ Mısrada vezin bozuktur.

⁷⁸ Mısrada vezin bozuktur.

İsm-i Sî ü Yekûm Yâ Nûra Külli Şey'in ve Hüdâhü Ente Felâka Ez-Zulumâtü Bî-Nûrîhî

189. Budurur otuz birinci ism için
İşi bağlanan kişidir ser-nigün
190. Bir karabaşlı koyunuñ cigerin
Satun alsun dañi yüz kez okusun
191. Ol ciger üstine bu ism tamâm
Yaza işiñ açıla hem iy hümâm
192. Ol cigeri gizleyesin mescidiñ
Üst eşigi üzre açıla işiñ

İsm-i Sî ü Düvvüm Yâ 'Âliye'-ş-Şâmîhî Fevka Külli Şey'in Hâlakahu İrtifâ'ihî

193. Hem budur otuz ikinci isme bil
Bir nice hâşiyet olmağa delil
194. Bir kişi ister iyü üstün ola
Halk-ı 'âlem içre ol bihter ola
195. Bir dañi yek-şenbe gün gusl eylesün
Bir büyük şahrada varsun okusun
196. Biri yüz bir nesne üzre okusun
Ba'd-ezân bülbül gibi ol şakusun
197. Ger yedi kez okuya her kim buni
Her murâda yetürüserdir anı

İsm-i Sî ü Sevvüm Yâ Kudûsü'l-Teñirü Min-Külli Şey'in Sü'in Felâ Şey'e Yu'âzühü Min-Halkihî [32b]

198. Otuz üçüncü için budur maķâm
Kañgî nâķış okusa olur tamâm
199. Gel beri bu erba'in ism işid
Şart birle okumağı sen iş id
200. Vird idinseñ çok 'acâ'ib göresin
Üstine Hâķ rahmetin yağdurasın

İsm-i Sî ü Çehârüm Yâ Karibü'l-Cemilü'l-Mudâni Fevka Külli Şey'in Kuvvetühü

201. Ola otuz dördüncü hem bu havâş
Her ki ezîn-reh mireved şod ez-havâş⁷⁹

⁷⁹ Beyitte vezin bozuktur.

202. Bir kişi key haste olsa ölmeliü
Nâ-ümid olsalar andan her ulu
203. Okuya bu ism şart birle çok
Ḥastası iyü ola düşmeni yok
204. Hem daḥi bir kimseyi katl itseler
Dirliğinden cümlesi el çekseler
205. Kırk kez ol kişi bu ism okusun⁸⁰
Ba'd-ezân bulsun ifâkat şakusun

İsm-i Sî ü Pencüm Yâ Mübdî'l-Bedâyi' Ba'dehâ ve Ba'de Fenâ'ıha bi-Ḳudretihi

206. Vardurur otuz beşinciye maḳâm
Gel sözüm dud saña her iş ola râm
207.⁸¹her ki bu ism eger
Cümle sâlikler tıyalar ser-be-ser
208. Cümlesi tâlib olup yüz dutalar
Şeyḥ kâmindür diyüp el dutalar
209. Da'vet-ile bu nev'le itmek gerek
Ḥalvet içre kırk gün oturmak gerek
210. Yimeye söylemeye uyumaya
Her yaramazdan özin men' eyleye
211. Ḥâtîrîn cem' eyleye bir araya
Okuya bu ism asla tırmaya

[33a]

İsm-i Sî ü Şeşüm Yâ Celîlü'l-'İbâde 'An-Küllî Şey'in Ḥâla'id Emre Ve's-Şidka ve 'Abde

212. Hem budur ḥâşiyet otuz altıya
Da'vet itmeğlige her kim okuya
213. Cümle 'âlem içre ol meşhür ola
Yüz nûrundan kamular nûr ala

İsm-i Sî ü Heftüm Yâ Maḥmûd Felâ Teblüğü'l-Evhâmu Külli Künhihi ve Şenâ'ihî ve Mecdihî

214. Budurur otuz yedinciye maḳâm
Vird idinse okusa her kim tamâm

⁸⁰ Mısrada vezin bozuktur.

⁸¹ Mürekkep silindiğinden okunamadı.

215. Olsa tağlarca günâhı eriyе
Şüpheşiz ol kula rahmet eyleye
216. Oğusa fakrı olan dünyâ için
Hem yazılса hoşdurur ka'ne için
217. Gör 'azâbın gideriser ol kişi
Mün'im ola hem fakîr olan kişi

İsm-i Si ü Heştüm Yâ Kerîmü'l-'Uküle'l-'Adlu Ente'l-Lezi Felâ Külle Şey'in 'Adluhü

218. Budurur otuz sekizinci isim
Böyle düzütmüş bunu ehl-i kısım
219. Olsa bir kimse eger muhtâc-ı halk
Vire çok ni'met aña lutfitse Hâk
220. İ'tikâd ile bunu çok okusun
Ni'met-i dünyâ içinde şakusun

İsm-i Si ü Nühüm Yâ 'Azîme's-Senâ'l-Fâhîri Ve'l-'İzzi Ve'l-Mecdi Ve'l-Kibryâ'i Felâ Yezille 'İzzuhü

221. Budurur hâşiyet otuz tokuza
Böyle naql itdik bu sözi biz size
222. Bunu okuyan kişi şâfi ola
Her ne derde der iseñ şâfi ola
223. Sen ki perhîz idüben okuyasın
Üstine halkın dilin bağlayasın
224. Cümle maşşüduñ murâdın bulasın
Halk içinde key mükerrrem olasın
225. Sende hikmet gözleri açık ola
Saña düşmen olsa her kim yok ola

[33b]

İsm-i Çihilüm Yâ 'Acibe Felâ Tentika'l-Elsünü Bi-Küllü Âlâ'ihî ve Ne'maihi ve Senâihî

226. Budurur kırkinci ism için havâş
Bu sözi dutan kişiler oldı hâş
227. Her ki bir iş içre ol 'âciz kala
Habs [u] zindân içre ol 'âciz kala
228. İki tokuz kez bu ism okuya
Hakq aña her işi âsân eyleye

Hâzâ du'â: Yâ Ğayyâsi 'inde külli kurbetin ve me'âzî 'inde külli şiddetin ve mucibi 'inde külli da'vetin es'elûke bi-ḥaḳḳi hâzihî el-esmâ' el-i'zâmi en-tüşalliye 'alâ Muḥammedin ve 'alâ âli Muḥammed 'aleyhi's-şalatu ve's-selâmu bi-raḥmetike yâ erḥame'r-râḥimîn.

Temmet bi-'avni'llâh

KAYNAKÇA

- Akaryalı, M. Sami. *Şâkir Ahmed Paşa Ravz-ı Verd (Edisyon Kritik ve Birinci Bölümün Günümüz Türkçesine Çevrimi)*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.
- Baş, Münire Kevser. *Lamiî Çelebi'nin şerh-i muammeyât alâ esmâ-i hüsnâ'sı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 1999.
- Beyhakî, Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali. *el-Esmâ ve's-sifât*. thk. İmâdüddin Ahmed Haydar. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arâbî, 1985.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. 6. Baskı. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Ceyhan, Adem. "Tarihi Manzum Metinleri Nesre Çevirme Meselesi: Belîğ'in Gül-i Sad-Berg'i Örneği. *Sosyal Bilimler Dergisi* 2/1 (Mart 2011): 103-140.
- Çatak, Adem. *Şihâbeddin Sühreverdi Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- Çelebi, İlyas. "Havâs İlmi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 16: 517-521. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Çelebioğlu, Âmil. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998. 349-432, 353-377, 93-108.
- Çelebioğlu, Âmil. *Muhammediye I-II*. İstanbul: MEB Yayınları, 1998.
- Dağ, Hakan. *Âbidî: Ravzatü'l-İslâm (Giriş-İnceleme-Metin-Sözlük-Tıpkıbasım)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2001.
- Ebû'z-Ziyâ Mehmed Tefvik, *Lugât-ı Ebu'z-Ziyâ*. İstanbul: Matbaa-i Ebuziyâ, 1306/1888.
- el-Halîmî, Ebû Abdullah. *el-Minhâc fi şuabi'l-îmân*, thk. Halîm b. Muhammed. Beyrut: Dâru'l-fıkr, 1399/1979.
- Ertaylan, İsmail Hikmet. *Hatiboğlu Bahrü'l-hakâyik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1960.
- et-Tirmizî, Ebu İsâ Muhammed b. İsâ. *Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr Avvâd Marûf. 5 Cilt, Beyrut 1998.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk. *Tefsirü'l-esmâillâhi'l-hüsnâ*. thk. Ahmmed b. Yusuf. 2. Baskı. Dimaşk: Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, 1979.
- Fezâyî. *Çihil-Nam-ı Manzûm*. 19 Hk 2127/3: 25a-33b. Çorum Hasan Paşa Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi.
- Gölpınarlı, Abdülbâki. *Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1977.
- Harman, Ömer Faruk. "İdrîs". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21: 478-480. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- İpekten, Haluk - İsen, Mustafa - Toparlı, Recep - Karabey, Turgut. *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Ankara: Kültür ve Turizm Bak. Yayınları, 1988.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi-Türk Edebiyatında Mesnevi*. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2013.
- Kılıç, Mahmut Erol. *İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*. Y. Lisans Tezi, Marmara Ü., 1989.
- Kızılabdullah, Şahin. *Hâkim Seyyid Mehmed Efendi, Hayatı, Eserleri ve Manzûm Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı*. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.
- Koyuncu, Fatih. "16. Asır Şairlerinden Nahîfî'nin Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ'sı: Şerh-i Şâfi". *Sûfi Araştırmaları* 6/11 (Kış 2015): 121-163.
- Koyuncu, Fatih. "Bursalı Subhî Mehmed ve Manzûm Esmâü'l-Hüsnâ Şerhi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 7/31 (Nisan 2014): 175-193.
- Kur'an-ı Kerim Meâli*. Haz. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2004.
- Kuşeyrî, Abdulkarîm b. Hevâzin. *Şerhü'l-esmâüllâhi'l-hüsnâ*. thk. Ahmed b. Abdülmünim el-Hulvânî. 2. Baskı. Beyrut: Dâru Âzâl, 1406/1986.
- Külekçi, Numan. *Esmâ-i hüsnâ şerhi İbn İsâ Saruhânî*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.
- Levend, A. Sırrı. "Dinî Edebiyatımızda Başlıca Ürünler". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 371 (1972): 35-80.
- Mâtürîdî. *Kitabü't-Tevhid*. thk. Yusuf Ziya Yörükân. İstanbul: 1959.

1034 | Seydi Kiraz, Fezâî'nin Çihil-nâm-ı Manzûm Adlı Havâs-ı Esmâ-i Hüsnâ Mesnevisi

- Mevlânâ Mir Hüseyinî eş-Şîrâzî. *Şerhü'l-mu'ammîyet el-esmâü'l-hüsnâ*. 34 Ae Farsça 645. Milli Kütüphane.
- Mîr Hüseyin b. Muhammed eş-Şîrâzî en-Nisâburî. *Risâle der-esmâ-i hüsnâ*. 45 Hk 8048/11: 145a-149b. Milli Kütüphane.
- Muallim Nâcî. *Lugat-i Nâcî*. İstanbul: Asır Matbaa, 1308/1891.
- Muhammed et-Tunusî. *er-Ravzâtü's-sündüsiyye fi'l-esmâü'l-İdrisiyyetü's-Sühreverdiyye*. Mısır: el-Mektebetü'l-Ezheriyetü li't-Türâs, 1426/2005.
- Mustafa Safâî Efendi. *Tezkire-i Safâî (nuhbetü'l-âsâr min fevâidi'l-eşâr): inceleme-metin-indeks*. Haz. Pervin Çapan. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005.
- Özcan, Gülsüm. "Seyyîdî'nin Fıkh-ı Ekber Tercümesi Olan Adlı Eseri ve Muhtevası". *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11/2 (Ağustos 2013): 513-531.
- Öztürk, Erdem Can. "Şeyhoğlu'nun Havâs-ı Esmâ-i Hüsnâ". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/36 (Şubat 2015): 188-208.
- Öztürk, Serkan. "Divan Edebiyatında Mensur Metinlerin Manzum Olarak Yeniden Yazılması ve Vakanüvis Raşid'in Sıhhat-Abad Mesnevisi Örneği". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 16 (Eylül 2015): 80-96.
- Râmiz ve âdâb-ı zurafâ'sı (İnceleme-tenkidli metin-indeks-sözlük)*. Haz. Sadık Erdem. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1994.
- Sakar, Ekrem. *Abdülmecid b. Nasuh Tosyevî ve Matlabü'l-Ala Adlı Esmâ-i Hüsnâ Şerhi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2016.
- Sâlim Efendi. *Tezkiretü's-şuarâ*, Haz. Adnan İnce. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2005.
- Şemseddin Sâmî. *Kâmûs-ı Türkî*. İstanbul: İkdâm Matbaası, 1317/1899.
- Şener, H. İbrahim-Yıldız, Âlim. *Türk İslam Edebiyatı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2010.
- Şenödeyici, Özer-Koşık, Halil Sercan. *Fezâî Divanı (15. Yüzyıl)*. Ordu: Serüven Kitabevi, 2015.
- Şihabeddin es-Sühreverdî. *el-Esmâü'l-İdrisiyye*. Suûdî Arabistan: el-Mektebetü'l-Câmi'atü Melik-i Suûdî, 1202/1787.
- Şihabeddin Yahya b. Habeş es-Suhreverdî. *Çihil-Nâm*. 37 Hk 722/2: 75b-79b, Kostamonu İl Halk Kütüphanesi.
- Takiyyüddîn ibn Teymiyye. *el-İmân. nşr. Züheyr b. eş-Şâviş*. Beyrut: 1401/1981.
- Taşköprülüzâde Ahmed Efendi. *Mevzuatü'l-ulûm (İlimler Ansiklopedisi)*. Sad. Mümin Çevik. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1966.
- Tatlısu, Ali Osmân. *Esmâü'l-hüsnâ Şerhi*. 6. Baskı. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011.
- Topaloğlu, Bekir. "Esmâ-i Hüsnâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 11: 404-418. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Yıldız, Alim. *Hû manzûm esmâü'l-hüsnâ*. Sivas: Be Yayınları, 2012.
- Yılmaz, Ali. "Türk Edebiyatında Esmâ-i Hüsnâ Şerhleri ve İbn İsâ-yı Saruhânî'nin Şerh-i Esmâ-i Hüsnâ'sı". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 2/1 (Aralık 1998): 1-34.
- Yılmaz, Oğuz. *Hamdî Efendi'nin "Manzûm Münâcât ve Arz-ı Hâcât/Manzûm Esmâ-i Hüsnâ Şerhi" Adlı Eseri (İnceleme-Metin)*. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2014.